

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorutdanning for trinn 8–13 Master i lesevitenskap	Vårsemesteret, 2020 Åpen
Forfatter: Silje Due (signatur forfatter)
Veileder: Ingrid Nielsen	
Tittel på masteroppgaven: En ny form for økokritisk roman? – En analyse av dynamikken mellom asosialitet og naturlengsel i <i>Begynnelser</i> av Carl Frode Tiller. Engelsk tittel: A new type of ecocritical novel? – An study of the main character's asociality and longing for nature in <i>Begynnelser</i> by Carl Frode Tiller.	
Emneord: Økokritikk, økologisk sorg, naturlengsel, asosialitet, <i>Begynnelser</i> , tekstanalyse	Antall sider: 63 + vedlegg/annet: 67 Stavanger, 15. august 2020

En ny form for økokritisk roman? – En analyse av dynamikken mellom
asosialitet og naturlengsel i *Begynnelser* av Carl Frode Tiller.

Silje Due

Universitetet
i Stavanger

Masteroppgave i lesevitenskap
Institutt for kultur- og språkvitenskap
Fakultetet for utdanningsvitenskap og humaniora
Universitetet i Stavanger

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært både en spennende og utfordrende prosess. Det er mange som har bidratt og støttet meg i løpet av masterperioden, og som derfor fortjener en takk.

Den som fortjener den aller største takken, er veilederen min Ingrid Nielsen. Takk for gode og konkrete tips, for interessante samtaler, og for oppmuntrende og støttende ord. Takk for at du alltid har hatt tro på mitt masterprosjekt. Jeg er utrolig takknemlig for at du ble min veileder. Du har vært en viktig støttespiller gjennom denne perioden.

Takk til Marit for at du tok deg tid til å lese korrektur på oppgaven min.

Takk til venner og familie for at dere har støttet og motivert meg underveis i denne prosessen.

Stavanger, august 2020

Silje Due

Sammendrag

Dette masterprosjektet springer ut av en interesse for menneskeskapte klimaendringer. Klimakrisen har ført til en engasjert samtidsliteratur, som tar et oppgjør med en antroposentrisk holdning. I denne masteroppgaven har jeg analysert *Begynnelser* av Carl Frode Tiller fra 2017, som representerer en annen klimalitteratur, som fremstiller hvordan klimakrisen er vevd sammen med et menneskets indre. Den overordnede problemstillingen er: Hvordan fremstiller *Begynnelser* av Carl Frode Tiller dynamikken mellom hovedpersonens asosialitet og naturlengsel?

Begynnelser er en roman som forteller om livet til et menneske som helt fra barndommen av lever i spennet mellom natur og mennesker. I oppgaven analyserte jeg Terje i relasjon til andre mennesker slik disse endrer seg i løpet av hans liv. Analysen viste at Terje ikke klarer å forholde seg autentisk til andre mennesker, og at han i tiltagende grad ikke svarer på sine omgivelser, og dermed utvikler seg i asosial retning. Samtidig viste analysen at Terje har en følsomhet for naturen, som kommer til uttrykk som en naturlengsel på flere plan. Terje lengter etter å være i naturen, men ikke minst fantaserer han om å være natur, og etter å tre ut av den mellommenneskelige verden. Analysen viste også hvordan Terjes faglige engasjement vipper over i en Noa-identifikasjon.

I drøftingen la jeg vekt på dynamikken mellom asosialitet og naturlengsel, og at denne dynamikken nettopp angår *Begynnelser* betraktet som roman. Oppgavens teori er økokritikk og økologisk sorg, med særlig vekt på økologisk sorg som en form for kjærlighetssorg og hjemlengsel.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 <i>Presentasjon av Begynnelser</i>	3
1.1.1 Kort om forfatteren Carl Frode Tiller	3
1.1.2 <i>Begynnelser</i>	3
1.2 <i>Problemstilling</i>	4
1.2.1 Oppgavens oppbygning	5
2. Teori, forskning og metode	6
2.1 <i>Teori</i>	6
2.1.1 Økokritikk	6
2.1.2 Økologisk sorg	9
2.1.4.1 Forskning på økologisk sorg	14
2.1.3 Naturlengsel	16
2.1.4 Asosialitet	17
2.1.5 Relevans for denne masteroppgaven	19
2.2 <i>Metode</i>	19
3. Analyse	22
3.1 <i>Romanens oppbygning og tittel</i>	22
3.2 <i>Asosialitet</i>	24
3.2.1 Kollegaer	24
3.2.2 Turid og Marit	26
3.2.3 Foreldrene	30
3.2.4 Anita	35
3.2.5 Avsluttende refleksjoner	38
3.3 <i>Naturlengsel</i>	39
3.3.1 Aspekter ved Terjes naturlengsel	39
3.3.1.1 Lengsel etter å være natur	40
3.3.1.2 Lengsel etter å redde naturen	42
3.3.2 Oppsummerende om naturlengsel	48
3.3.3 Grunnlag for lengsel	49
3.3.3.1 Kunnskap om naturen	49
3.3.3.2 Kjærlighet til naturen	50
3.3.3.3 Slippe unna mennesker	51
3.3.3.4 Slippe egne tanker	52
3.3.3.5 Frihetsfølelse	53
3.3.3.6 Fred og helbredelse	54
4. Drøfting	56
4.1 <i>Begynnelser som roman</i>	56
4.2 <i>Avsluttende refleksjoner</i>	62
Litteraturliste	64
<i>Primærlitteratur</i>	64
<i>Sekundærlitteratur</i>	64

1. Innledning

Dette masterprosjektet springer ut av en interesse for menneskeskapte klimaendringer. Litteraturen har for meg bidratt til å anskueliggjøre et problem jeg tidligere opplevde som abstrakt. Dette førte til at jeg ønsket å utforske litteratur som tar opp forholdet mellom menneske og natur, og som tematiserer menneskets rolle i dagens miljøkrise.

I dag står vi overfor en økologisk krise grunnet et overforbruk av jordens ressurser, tap av biologisk mangfold og den globale oppvarmingen. Miljøkrisen truer aller arters eksistens. Vi mennesker har et forbruksmønster som fører til et konstant press på det fysiske miljø, som resulterer i en utarming og forringelse av alt ikke-menneskelig liv. Allerede tidlig på 1960-tallet begynte miljøvern å få en fremtredende rolle i kulturen (Kerridge, 2012, s. 11). Politikk og naturvitenskap har vært dominerende i forsøk på å løse klimakrisen, men i de siste tjue årene har det også vært en grønn vending innenfor andre felt: psykologi, arkitektur, juss og litteratur, for å nevne noen.

Naturen har vært et grunnmotiv i diktning og litteratur opp gjennom historien, fra den eldste folkediktningen, til den moderne litteraturen. Mennesket har til alle tider reflektert over sitt forhold til naturen, men denne refleksjonen har endret seg markant gjennom historiens løp. Naturen har spilt ulike roller, i ulike samfunn, i ulike kulturer. Den naturmystiske balladen, *Voluspå* (ca. 900), handler om verdens trinnvise skapelse, og naturens sentrale rolle i kosmologien:

Sol kom sørfra / sammen med Måne, slo høyre hånd / om himmelbrynet; / Sol visste ikke / hvor hun bolig eide, / stjerne visste ikke / hvor de skulle stå, / Måne visste ikke / hva makt han hadde. // Da skred regin / til tingstolene, / hellige makter / møttes til råd: / Navn gav de / til natt og ne, / gav navn til morgen og middagstid, / til dagverd og aften, / så år kunne telles (Havnevik, 2005, s. 29).

I romantikken skildres naturen som noe hellig og urørt, for eksempel i Wergelands dikt «Til en gran» (1833): «– Min Gran! Du ødsler hen som Dem / din Høihed i dit skjulte Hjem i usel Veddekamp / med lave Kirkespiir i Dal. / – Det Himlens Skuur! Du heller skal / forgaae, Naturens Cathedral, / i herostratisk Damp. // Meer herligt Tempel staaer du der. / Blyhvide Dome Skyen er» (Havnevik, 2005, s. 170). Periodemessig kan romantikken for ca 200 år siden ses på som høydepunktet for litterær naturlidenskap, mens mange vil mene 1980-tallet representerte et bunnpunkt.

Siden 1990-tallet har det vært en grønn vending innenfor litteratur, litteraturlesing og litteraturteori. Det dannet seg nye former for natur- og miljøorientert kritikk, som kan plasseres under den mest brukte fellesbetegnelsen *Økokritikk* (Mortensen, 2013, s. 279). Begrepet fungerer som et paraplybegrep for ulike miljøorienterte studier av litteraturen (Buell, 2005, s. 138). Økokritikken vil jeg utdype nærmere i teorikapitlet.

Innenfor norsk samtidslitteratur har økokritisk litteratur fått et sterkt forfeste, og er kanskje den tydeligste tendensen i litteraturen i nåtid. Dette påpeker den norske kritikeren Marta Norheim, da hun boken *Oppdateringar frå lykkelandet: røff guide til samtidslitteraturen* (2017), skriver at: «Naturen er tilbake i samtidslitteraturen, etter å ha vore så godt som fråverande i fleire tiår. Jakta på årsaker til at forfattarar skriv om det eine eller det andre, kan ofte føre ein ut på temmeleg gyngande grunn, men akkurat i dette tilfellet går det an å peike ut ei viktig drivkraft: klimakrisa» (Norheim, 2017, s. 22). Klimakrisen fikk også en gruppe forfattere, kunstnere, journalister og oversettere til å samle seg for å starte *Forfatternes klimaaksjon*. Deres målsetting er «forankret i grunnloven § 112: ‘Enhver har rett til et miljø som sikrer helsen, og til der produksjonsevne og mangfold bevares. Naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterleken’» (Forfatternes klimaaksjon, u.å.).

Klimakrisen har ført til en engasjert samtidslitteratur som tar et oppgjør med en antroposentrisk holdning. Et antroposentrisk natursyn setter *mennesket* i sentrum, med en grunntanke om at naturens verdi bestemmes ut ifra dens nytteverdi for oss mennesker (Hverven, 2018, s. 31). Og at litteraturen problematiserer hvordan vi mennesker behandler naturen, vitner om et samfunn som i større grad tar naturen på alvor.

Begynnelser av Carl Frode Tiller kom ut i 2017 og representerer en annen form for klimalitteratur. Romanen skiller seg ut på en slik måte at den ikke engasjerer og formaner leseren til handling. Likevel engasjerer denne romanen på andre måter, blant annet gjennom sine litterære gåter, og ble derfor en bok jeg fikk lyst til å lese og arbeide videre med.

1.1 Presentasjon av *Begynnelser*

1.1.1 Kort om forfatteren Carl Frode Tiller

Carl Frode Tiller er norsk forfatter og historiker, og debuterte med romanen *Skråninga* i 2001. For denne ble han tildelt *Tarjei Vesaas' debutantpris* samme år.¹ Siden har han gitt ut flere romaner, deriblant hans hovedverk *Innsirkling* som er en triologi som kom ut i 2007, 2010 og 2014. Tiller regnes som en av Norges mest fremtredende forfattere i norsk samtidsliteratur (Iversen, 2020). I tillegg til romaner har han også skrevet kortprosa og noveller for ulike aviser, tidsskrifter og antologier, og skrevet manus til blant annet *Folkehelsa* som ble spilt på Trøndelag Teater i 2007. *Begynnelser* (2017) er foreløpig Tillers siste roman (Aschehoug, u.å.).

1.1.2 *Begynnelser*

Begynnelser er en roman som forteller om livet til et menneske som helt fra barndommen av lever i spennet mellom natur og mennesker. Romanen følger perspektivet til miljøverneren Terje som er i midten av 40-årene ved romanens begynnelse. Han befinner seg på sykehuset etter å ha forsøkt å ta sitt eget liv, og i slutten av første kapittel dør han. Romanen beveger seg deretter bakover i tid, og som leser blir man kjent med Terje som middelaldrende mann, ung voksen, og som barn. Jeg vil gå nærmere inn på romanens diskurs i første del av analysen.

Begynnelser fremstiller Terje i relasjon til ulike mennesker, deriblant hans forhold til moren, faren og søsteren. Den fremstiller hvordan disse relasjonene endrer seg i løpet av hans liv, og hvordan sosiale relasjoner og hendelser i hans barndom, blir formende for hans relasjoner langt inn i voksen alder. Han gifter seg med Turid, og får datteren Marit, men også hans forhold til Turid endrer seg etter hvert. Romanen fremstiller hvordan Terje sliter i det sosiale rom, og hvordan han som voksen sliter i de fleste av hans mellommenneskelige relasjoner.

Samtidig går romanen tett inn på Terjes forhold til naturen, slik det tar form fra barndommen av, fra tidlig frihetsfølelse i naturen, til bekymring for hvordan naturen ødelegges. Han både ønsker og lengter etter å være i naturen. Gjennom hele livet har han et tett personlig, men

¹ Tarjei Vesaas' debutantpris er en «pris til siste bokårs beste unge norske skjønnlitterære debutant» (Iversen, 2020).

også etter hvert et faglig, forhold til naturen, og som voksen arbeider han som naturforvalter hos Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.

1.2 Problemstilling

Den overordnede problemstillingen i masteroppgaven er følgende:

Hvordan fremstiller *Begynnelser* av Carl Frode Tiller dynamikken mellom hovedpersonens asosialitet og naturlengsel?

Det jeg er interessert i, er hvilke erfaringer ligger til grunn for hovedpersonens asosialitet og naturlengsel? Hvordan påvirker romanens struktur fremstillingen av hovedpersonen? På hvilken måte kan *Begynnelser* leses som en økokritisk roman?

Det er nettopp dette jeg ønsker å utforske nærmere i denne avhandlingen. De sentrale begrepene *asosialitet* og *naturlengsel*, vil jeg definere i teorikapitlet, men først vil jeg definere hva jeg i denne oppgaven mener med *dynamikk*.

Begrepet «dynamikk» brukes i tråd med begrepets betydning innenfor mekanikken: «Dynamikk er den delen av mekanikken som behandler sammenhengen mellom gjenstanders bevegelse og de kreftene som virker på gjenstanden» («Dynamikk-mekanikk», 2019). Nå er jo ikke karakteren Terje en «gjenstand» som påvirkes mekanisk, men som vi skal se, er han et menneske som står mellom ulike krefter – både sitt eget sinn, og i den sosiale og naturlige verden.

1.2.1 Oppgavens oppbygning

Denne masteroppgaven er delt inn i *fire* kapitler.

I *kapittel 1* presenterte jeg bakgrunnen for valg av oppgave, og jeg har presentert forholdet mellom natur og litteratur. Jeg har også kort introdusert økokritikken. Jeg har presentert oppgavens forskningsobjekt, *Begynnelser*, og oppgavens problemstilling.

I *kapittel 2* vil jeg gå nærmere inn på de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for denne oppgaven. Først vil jeg se nærmere på økokritikken som er denne oppgavens teoretiske ramme. I andre del vil jeg presentere økologisk sorg, og vise til forskning på økologisk sorg. Videre vil jeg definere naturlengsel og asosialitet. Jeg vil forklare teorien og forskningens relevans for denne masteroppgaven, og til slutt gjøre rede for min metodiske fremgangsmåte.

Kapittel 3 er delt inn i tre analysedeler og er oppgavens mest omfattende del. I første analysedel vil jeg gå nærmere inn på romanens diskursive oppbygning og romanens tittel. I andre del av analysen ønsker jeg å se nærmere på hovedpersonens *asosialitet*. I tredje del analyserer jeg hovedpersonens *naturlengsel*.

I *Kapittel 4* drøfter jeg problemstillingen med utgangspunkt i analysen. Jeg vil ta i bruk romanteori for å drøfte hvordan *Begynnelser* som roman fremstiller dynamikken mellom hovedpersonens asosialitet og naturlengsel. Jeg vil også diskutere *Begynnelser* som en økokritisk roman.

2. Teori, forskning og metode

Dette kapitlet består av to overordnede deler. I første omgang vil jeg presentere oppgavens teori og vise til tidligere forskning, for deretter å gjøre rede for den metodiske fremgangsmåten.

2.1 Teori

I denne delen vil jeg først gå nærmere inn på økokritikken, for deretter å presentere økologisk sorg, og tidligere forskning på økologisk sorg. Jeg vil videre definere *naturlengsel* og *asosialitet*. Til slutt vil jeg utdype hvorfor teorien og forskningen jeg har valgt ut, er relevant for denne masteroppgaven.

2.1.1 Økokritikk

Økokritikken kan kort og vidt defineres som: «studiet av forholdet mellom litteratur og det fysiske miljø» (Mortensen 2013, s. 279 viser til Glotfelty og Fromm 1996). Starten for økokritikken innenfor litteraturvitenskapen, tidfestes av flere til 1990-tallet. Jonathan Bates studie *Romantic Ecology* (1991) og Lawrence Buells *The Environmental Imagination* (1995) er her sentrale utgivelser. Selv om økokritikkens fremvekst i litteraturvitenskapen kan knyttes til 1990-årene, strekker røttene for økobevegelsen enda lenger tilbake (Wærp, 2018, s. 33). I sin bok *The Environmental Imagination* viser Buell innflytelsen forfatteren Henry David Thoreau (1817-1862) har hatt for den amerikanske miljøbevegelsen. Thoreau ga i 1854 ut den selvbiografiske og essayistiske boken *Walden; Or, Life in the Woods*. Boken handler om en toårsperiode der Thoreau levde i en liten hytte, delvis isolert, nær Concord i Massachusetts. Han levde et enkelt liv, der de daglige naturopplevelsene er sentrale. Små sansinger, møte med dyreliv, og kroppsarbeid. Thoreau forkynner en tilbakevending til naturen, til grunnelementene, og at det er dette som gir livet verdi (Wærp, 2018, s. 34).

En nyere forløper til økokritikken er boken *Silent Spring* (1962) av Rachel Carsons. Boken skapte oppmerksomhet rundt hvordan insektmiddelet DDT forurenset naturen. Dette gikk spesielt utover rovfuglene, og DDT ville derfor bringe fuglene til taushet (Simensen, 2020).

Boken ble oversatt til flere språk, og førte til at land etter land gjorde det forbudt å bruke innsektsmiddelet DDT (Wærp, 2018, s. 34).

Økokritikken har blitt både en teori og lese måte på lik linje med feministisk kritikk, og har klart å skape nye tilnærminger til litteraturen og definisjonsdebatter. Den interesserer seg for blant annet tekster som spesifikt tematiserer klimakrisen, tekster hvor naturen kommer tydelig til syne, men også tekster hvor naturen er mer i bakgrunnen for handlingen (Norheim, 2017, s. 24). I likhet med feminismen ønsker ikke økokritikken å bare å undersøke og beskrive, men også påvirke (Wærp, 2018, s. 28). De holdningene som litteraturen formidler er med på å påvirke hvordan vi selv forstår vårt eget forhold til miljøet rundt oss (Wærp, 2018, s. 28). I en økokritisk tilnærming bruker man ikke en spesifikk økokritisk metode eller teori.

Økokritikken kan ta i bruk en rekke fagdisipliner som for eksempel psykologi, økologi og filosofi. I en økokritisk tilnærming vil man derfor kunne bruke flere teorier og metoder når man skal tilnærme seg en tekst.

Samtidig som stadig nye økokritiske tekster blir utgitt, leses også flere tekster innenfor den litterære kanon på ny, nå med en økokritisk bevissthet (Stueland, 2019, s. 27) Et eksempel i norsk litteratursammenheng, er boken *Hele livet en vandrer i naturen* (2018) av Henning Howlid Wærp. I boken tar Wærp for seg Knut Hamsuns forfatterskap i et økokritisk lys, og ser på hvordan forholdet mellom menneske og natur tematiseres i bøkene.

I første omgang interesserte økokritikken seg for litterære tekster, men studerer i dag alt fra vitenskapelige tekster, samfunnets kulturuttrykk, film, tv, kunst og arkitektur (Garrard, 2012, s. 5). En økokritiker ser på menneskets kultur og det fysiske miljø som i et gjensidig påvirkningsforhold til hverandre. For økokritikken vil konseptet «verden» omhandle mye mer enn bare samfunnet og den sosiale sfære, den vil omhandle hele økosfæren (Rem, 1998, s. 129). Økokritikken ønsker at vi mennesker ikke bare skal respektere og ta hensyn til oss selv, men også naturen med alt det den innebærer.

Derfor vil et antroposentrisk menneskesyn være problematisk for en økokritiker, ettersom et antroposentrisk syn setter mennesket i sentrum. I et antroposentrisk perspektiv er det kun vi mennesker som har juridiske og moralske rettigheter, fordi mennesket er det eneste vesen med tankeevne. Naturen kan derfor ikke krenkes, fordi den ikke har tankeevne (Jakobsen, 2005, s. 25 viser til Baxter 1995). Hvordan naturen skal behandles, bør derfor vurderes ut ifra hva vi

mennesker ser på som mest gunstig for oss selv, og hva vi er villig til å akseptere når det kommer til forurensning og forringelse av naturen (Jakobsen, 2005, s. 26 viser til Baxter 1995).

Biosentrismen setter derimot *livet* i sentrum, og mener at alt levende liv er verdifullt (Lysaker, 2016). Alt liv er en del av et utvidet moralsk fellesskap (Jakobsen, 2005, s. 38). Biosentrismen mener alle livsformer har en verdi i seg selv, og at deres verdi ikke kan bestemmes ut ifra hvilken nytteverdi de har for oss mennesker (Jakobsen, 2005, s. 232). Biosentrismen legger til grunn for at det kun er vi mennesker som kan handle moralsk og umoralsk. Den mener det derfor er menneskets plikt og ansvar å redusere sin inngripen i andre veseners utfoldelse til et minimum (Jakobsen, 2005, s. 38-39).

Ordet «økologi» er kombinasjon av det greske ordet *oikos* som betyr hus eller husholdning, og *logos* som betyr argument, lære og ord. Økologi kan altså kalles en form for bostedslære (Hestmark, 2018, s. 8). Økologi handler om å forstå, beskrive og forutsi naturens gang (Hestmark, 2018, s. 7). Det var den tyske biologen Ernst Haeckel som introduserte ordet økologi, og særlig på 1920-tallet vokser økologi frem som en vitenskap, en gren av biologien (Wærp, 2018, s. 29). Biosentrismen mener alt levende liv i et økosystem har en iboende verdi, og man skiller derfor mellom biosentrisme og det som kalles økosentrisme.

Økosentrismen har et annet syn på hva som inngår i begrepet *natur* og hva som er verdifullt. For biosentrismen vil for eksempel alle levende vesener som lever i en elv bli sett på som verdifulle og tilskrives en moralsk status. I økosentrismen vil dette perspektivet også innebære alt ikke-levende liv. For økosentrismen vil derfor vannet i elven være verdifullt. I økosentrismen er det altså ikke bare mennesker, dyr, insekter og planter som er verdifulle, men også ikke-levende liv som for eksempel mineraler og energi. Økosentrismen skiller seg altså fra biosentrismen på den måten at den strekker seg lengre når det kommer til hva i naturen som kan tilskrives moralsk status og derfor bør respekteres av oss mennesker (Lysaker, 2016).

Det finnes altså mange ulike oppfatninger om forholdet mellom natur og menneske, og som på hver sin måte rettferdiggjør sitt syn ut ifra ulike moralske og etiske begrunnelser (Jakobsen, 2005, s. 60). Økosentrismens oppfatninger synes å stemme best overens med hvordan en økokritiker vil se på forholdet natur-menneske. Det var også grunnleggeren av

økosentrismen, Økologen Aldo Leopold, som var en av de første til å skrive om at vi mennesker kan kjenne på en emosjonell smerte grunnet økologiske tap (Cunsolo & Ellis, 2020, s. 4).

2.1.2 Økologisk sorg

Også i psykologien har klimakrisen blitt viet en større oppmerksomhet. Vi har blant annet i økende grad blitt oppmerksomme på den terapeutiske betydningen av å ha en natur som er intakt og artsrik (Litteraturhuset, 2020, 14.03). Det har vært en stadig mer utbredt forståelse for at klimaendringene påvirker menneskers helse, spesielt vår mentale helse. *Økologisk sorg* er et relativt nytt begrep som kort forklart brukes for å sette ord på de negative følelsene vi mennesker kjenner på, som kan knyttes til klimaendringene (Bergskaug, 2020).

Til tross for den økende graden av oppmerksomhet er økologisk sorg et forskningsfelt som det er gjort relativt lite forskning på, og som er lite representert i litteraturen (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 2). På grunn av dette vil jeg derfor referere til mye av de samme kildene i dette delkapitlet. Ashlee Cunsolo og Neville Ellis er to sentrale forskere innenfor økosorgens felt. Deres artikkel «Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss» fra 2018, refereres det hyppig til i andre artikler om økologisk sorg. Derfor vil jeg også i denne oppgaven referere mye til Cunsolo og Ellis sitt arbeid.

I 2020 kom stipendiat i sosialt arbeid og sosialpolitikk Knut Ivar Bjørlykhaug og filosof Arne Johan Vetlesen ut med boken *Det går til helvete. Eller? – Om kjærlighet, sorg, raseri i natur – og klimakrisen tid*. Boken forsøker å utforske de vanskelige og kompliserte følelsene knyttet til miljøkrisen, og har flere bidragsytere som deler sine egne historier om opplevelsen av økologisk sorg. Bjørlykhaug og Vetlesen har også kommet ut med artikler som omhandler økologisk sorg, og de vil også være to sentrale kilder, når jeg nå skal presentere økologisk sorg.

Det er påfallende at det er gjort så lite forskning på økologisk sorg innenfor litteraturfaget. Men selv om det foreløpig er gjort lite forskning på dette feltet, ser jeg for meg at det vil bli viet enda større oppmerksomhet i fremtidens teoriutvikling. Det er derfor mitt ønske at denne masteravhandlingen skal kunne være et bidrag til forskning på økologisk sorg og litteratur.

Sorg er en dyp og varig følelse av smerte («Sorg», 2017). Den er ofte nært knyttet til følelsen av tap av noe eller noen som betyr mye for oss (Norsk helseinformatikk, 2019). Et sentralt spørsmål knyttet til sorg er, *hvem* eller *hva* er «verdige» å sørge over? («When is life grievable?»). Spørsmålet kan knyttes til hva vi mennesker anerkjenner som levende liv, og er «verdige» nok til å bevares (Butler, 2009, s. 1-15).

Hvem eller *hva* som anses som «verdige» å sørge over er kulturelt formidlet. Det avhenger av blant annet maktrelasjonene, konteksten og de sosiale rollene, som den kulturen du er en del av innehar. Dette påvirker *når* du som menneske sørger, og overfor *hvilke objekter* du velger å sørge over (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2018, s. 87). Som menneske er altså *hvem* og *hva* vi sørger over, og *når* vi sørger, påvirket bevisst og ubevisst, av ulike samfunnsstrukturer og kulturen vi er en del av.

Ashlee Cunsolo og Neville Ellis kaster lys over denne tematikken: «[...] grief and mourning can also question fundamental assumptions about what we choose to value – and what we choose to grieve and mourn – including climate change-induced ecological loss and degradation» (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 4). De peker på at sorg grunnet tap av økologi, altså økologisk sorg, er lite anerkjent i offentligheten. De mener økologisk sorg har vært tatt lite hensyn til, eller ikke tatt hensyn til i det hele tatt, innenfor felt som forskning og politikk (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 4).

Bjørlykhaug og Vetlesen påpeker at vi i vår vestlige kultur tar lite hensyn til følelsen av sorg overfor naturen. Det er primært mennesker vi sørger over, ikke trær, økosystemer, dyr og landskaper. De mener vårt samfunn benekter følelsen av sorg over ødeleggelsene og tapene av natur, og at denne formen for sorg er «[...] tabu i betydningen en reaksjon som sanksjoneres negativt, som overses, avvises, undertrykkes og latterliggjøres der noen måtte bryte forbudet» (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 87). De mener altså at vi mennesker er i stand til å kjenne på sorg grunnet tap av natur, men at vårt samfunn ikke anerkjenner at dette er et tap vi sørger over. Spesielt unge bærer på en økologisk sorg som latterliggjøres og de blir stemplet som overfølsomme av den eldre generasjonen (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, 17:30).

Cunsolo og Ellis argumenterer i sin artikkel for at sorg derimot både er en naturlig og legitim respons på forventet eller opplevd tap av økologi (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 1). Dette gjelder både akutte tap av økologi, og et mer gradvis tap (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 2).

Selv om økologisk sorg er et relativt nytt begrep, er det ikke nødvendigvis slik at denne tristheten i seg selv er så moderne. Historisk sett er ikke følelser knyttet til naturen noe nytt, og at følelser som sinne, og kanskje til og med sorg når den ødelegges, kan spores tilbake i tid, for eksempel i Welhavens dikt «Søfuglen». Økologisk sorg er derfor snarere et moderne begrep på noe som har eksistert lenge (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 73). Sorgen, engstelsen og frykten vi i dag kjenner på er også ny på en slik måte at vi i dag er overveldet av kunnskap om konsekvensene av klimaendringene og hva det gjør med naturen og artsmangfoldet (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 74). Økologisk sorg er en komplisert form for sorg, som kommer til uttrykk gjennom ulike følelser, for eksempel sorg, sinne og angstfølelser. Økosorgen kan ramme på både et individuelt og kollektivt nivå, og det er ulike grunner til at mennesker kjenner på økosorg (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 72). Noen kan for eksempel kjenne på en økologisk sorg grunnet en frykt for fremtiden, mens andre sørger over tap av natur som allerede har skjedd.

Sorg har i voksende grad blitt brukt for å beskrive den menneskelige opplevelsen av antropocen (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 4). *Antropocen* er et begrep som stadig mer brukes for å beskrive den geologiske tidsperioden vi mennesker befinner oss inne i. Begrepet er likevel enda ikke blitt formelt godkjent som geologisk tidsperiode. Betegnelsen ble for første gang brukt av meteorologen og kjemikeren Paul Crutzen i 2000 (Stueland, 2016, s. 14). En arv fra romantikken er at vi mennesker har sett på naturen som noe stabilt, noe uforanderlig. Et slikt syn på naturen har spesielt de siste årene fått mye kritikk, og betegnelsen *antropocen* har fått en økende oppmerksomhet (Hverven, 2018, s. 11). Menneskets aktiviteter har vært den viktigste drivkraften bak jordas natur- og klimaendringer, og har ført til at vår tid nå skiller seg markant fra *holocen* – epoken som startet for 11 700 år siden, i slutten av siste istid (Hverven, 2018, s. 11).

Når man snakker om økologisk sorg blir det gjerne nærliggende å stille seg spørsmålet «sorg på vegne av hvem?». Økologisk sorg har flere lag, og kan blant annet være en sorg fordi vi mennesker selv lider under tapet av natur. Det er tapt erfaring med ulike dyrearter. Sett i et generasjonsperspektiv, kan det dreie seg om en sorg overfor fremtidige generasjoner og deres tap av muligheten til å oppleve ulike arter og natur (Litteraturhuset, 2020, 6.50). De vil vokse opp i en mer fattig verden av hva naturen gjelder. Vi er da inne på et mer antroposentrisk perspektiv av økosorgen (Litteraturhuset, 2020, 14.03), men vi kan også kjenne på en sorg på

vegne av lidelsen og forringelsen som nå skjer av alt ikke-menneskelig liv (Litteraturhuset, 2020, 6.50).

Bjørlykhaug og Vetlesen diskuterer i sin bok om økologisk sorg kan være en form for kjærlighetssorg: «Når vi vender oppmerksomheten vår utover mot verden og har tatt innover oss dens skjønnhet (og brutalitet), hengir oss til alt liv, så utvikler vi et kjærlighetsbånd til det vi hengir oss til» (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 78). Vi mennesker kan altså kjenne på kjærlighet overfor naturen. Vi kan kjenne på et ubetinget kjærlighetsbånd til naturen, på samme måte som for eksempel til våre livspartnere. Kjærligheten til naturen kan forklares som et økologisk kjærlighetsbånd, en erkjennelse av naturen som noe hellig, og at vi mennesker og naturen er uløselig bundet sammen (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 78).

I vårt kjærlighetsforhold til andre mennesker, livsformer og naturmiljøet, vil det alltid være en risiko for at det vi har hengitt oss til, går tapt (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 78). Og hvis «[...] ekte kjærlighet er erkjennelsen av alt som er virkelig utover oss selv, alt det vi kan elske og være i relasjon og tilknytning til, og som gir livet mening, er da økologisk sorg i bunn og grunn kjærlighetssorg?» (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 85). Altså, dersom vi mennesker kjenner på et kjærlighetsbånd overfor naturen, er vel sorgen og savnet over at den ødelegges og forsvinner, er form for kjærlighetssorg.

Tidligere har naturen for mange vært et tilfluktssted som representerer en stabilitet, og gjerne spesielt når andre deler i livet har vært i endring. Fjellene er de samme, insektene er der alltid, skogen står som før (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 78). Naturen *var* og *er* fremdeles en kilde for oss mennesker til å blant annet søke trøst, glede og rekreasjon. Nå er imidlertid også naturen som vi søker tilflukt til når vi opplever sorg, også blitt en kilde i seg selv til at vi mennesker sørger. Det er likevel ikke naturen «som sådan» som forårsaker at vi kjenner på sorg, men snarere måten den forandrer seg på. Samtidig handler det også om:

[...] vår rolle i disse forandringene som skjer, en rolle som har form av delaktighet, ansvar og skyld, slik at når vi sørger over tapt, forpint og ødelagt natur, så sørger vi over noe som ikke hefter ved naturen i seg selv, men noe vi har gjort med den, mot den, med de konsekvensene vi nå opplever. Konsekvenser som ikke vi mennesker alene lider under, men – i første rekke – de rammede artene og livsformene i naturen (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 84).

Den økologiske sorgen er altså en sorg over hvordan vi mennesker er i stand til å forvolde slik skade, gjennom våre handlingsmønstre og levemåte. For noen kan denne sorgen og et sinne over at vi mennesker ødelegger naturen til og med slå over i misantropi – man blir et menneske som mister troen på menneskeheten og at vi kan utgjøre noe godt, og utvikler et hat og en forakt overfor andre mennesker (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 84).

Solastalgia er et nært beslektet begrep, som ble lansert i 2005 av Glenn Albrecht. Begrepet er en kombinasjon av det latinske ordet *solacium* (komfort) og det greske ordet *algia* (smerte) (Bjørlykhaug & Vetlesen, 2020, s. 86). Det handler om den smerten og engstelsen vi kjenner på når vi erfarer og forstår at hjemstedet vi er en del av, er under angrep (Albrecht, 2005, s. 45). Det handler om at det hjemmet, stedet, landskapet, inklusive dyrelivet er i endring, i en negativ forstand i form av en natur som er i tilbakegang, natur som holder på å forsvinne, og natur som allerede har gått tapt (Litteraturhuset, 2020, 9.43). Det er en følelse av «hjemlengsel», når man fortsatt befinner seg hjemme (Albrecht, 2005, s. 45). Disse følelsene er knyttet til en form for savn etter at noe som vi tidligere har erfart, forsvinner.

Det er vanlig å tenke at savn er det som ligger til grunn for at man kjenner på en sorg (Vetlesen, 2020, s. 31). «Shifting baseline syndrome» er et begrep som omhandler at hver ny generasjon bruker barndommens virkelighet som sin målestokk til å måle hva som er «normalen» når det kommer til naturens tilstand (Julsen & Østli, 2019). Barn som vokser opp uten bestemte arter som tidligere har blitt utryddet, vil derfor ikke «savne» disse, ettersom artene ikke er en del av deres barndomsminner, altså deres syn på naturens «normaltilstand». Og hver ny generasjon vil ha et sammenligningsgrunnlag som allerede er forringet i forhold til naturen i fortiden (Vetlesen, 2020, s. 32). Derfor vil ikke fremtidige generasjoner savne og sørge over tapt landskap og et artsmangfold, ettersom de selv aldri har opplevd det.

Filosof Arne Johan Vetlesen er enig i at fremtidige generasjoner aldri vil savne en tidligere utryddet art, slik som de som har opplevd denne arten, vil kunne savne den (Vetlesen, 2020, s. 35). Vetlesen mener imidlertid, at for å kunne ta tak i kjernen ved økosorgen, til forskjell fra andre typer sorg, må man ta steget fra enkelttilfellet, til den store verden, altså forstørre bildet. Et dypere spørsmål, på økosorgens nivå er derfor snarere: «[...] forventer vi mennesker forekomsten av andre typer liv enn oss selv? Forventer vi å være en art blant mange?» (Vetlesen, 2020, s. 36). Han stiller også spørsmålet: «Kan det være en vesentlig bestanddel av

vår identitet – vår væren i verden – som mennesker, at denne verdenen også er befolket med rikholdige varianter av annet-enn-mennesker?» (Vetlesen, 2020, s. 36).

2.1.4.1 Forskning på økologisk sorg

Til tross for den økende interessen og forståelsen for hvordan klimaendringene påvirker menneskers helse er det, som nevnt tidligere, gjort relativt lite forskning på feltet (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 2). I sin artikkel («Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss») viser Ashlee Cunsolo og Neville Ellis til egen forskning på menneskers opplevelse av økologisk sorg (ecological grief).

Artikkel er primært basert på deres egen forskning fra Nord-Canada og det australske «hvetebeltet»², kombinert med en syntese av litteratur gjort på området. De har gjort intervjuer av inuitter i Nunatsiavut i Labrador Canada, og familiebonder fra det australske hvetebeltet (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 3). I artikkelen velger de å belyse tre klima-relaterte kontekster hvor økologisk sorg har blitt rapportert. De påpeker at kategoriene de har valgt å dele opp i, overlapper hverandre, og at det er lite sannsynlig at de klarer å fange opp hele kompleksiteten ved økologisk sorg. Likevel mener de at forskningen vil gi et nyttig utgangspunkt for fremtidig forskning (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 5).

Den første klima-relaterte kategorien Cunsolo og Ellis belyser, er *Grief associated with physical ecological losses (land, ecosystems and species)*. Denne sorgen er knyttet til både akutte og mer gradvise økologiske endringer grunnet klimaendringene. Økologisk sorg har blant annet vist seg å være en mulig respons i etterkant av naturkatastrofer som for eksempel orkan, der folk har mistet hjemmene sine. I tillegg til at sorg kunne være en respons på akutte økologiske endringer, indikerte også forskningen at mer langsomme endringer kunne føre til at mennesker kjente på økologisk sorg. Den viste at blant annet flere inuittiske lokalsamfunn opplevde økologisk sorg etter å ha vært vitne til endringer i landskapet. Dette forstyrret deres relasjon til landskapet, og var ofte ledsaget av sterke reaksjoner som for eksempel angst, tristhet, håpløshet, og depresjon (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 5). Forskningen viste også at det australske hvetebeltet kunne bøndene oppleve samme reaksjoner som inuittene, grunnet en

² «Hvetebeltet» er hovedområdet for hvetedyrking i Australia. «På vestsiden av Great Dividing Range strekker 'hvetebeltet' seg fra det sentrale Queensland og ned gjennom New South Wales, Victoria og South Australia. I Western Australia fortsetter 'hvetebeltet' rundt den sørvestlige delen av delstaten og et stykke nordover langs vestkysten» (Næverdahl, 2012).

langsom tørke (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 6).

Den andre konteksten Cunsolo og Ellis peker på er *Grief associated with loss of environmental knowledge*. Forskningen deres viste at tapet av lokalkunnskaper, kunne være en sentral kilde til økologisk sorg. Cunsolo og Ellis belyser at: «For people who retain close living and working relationships with the natural world, personal and collective understandings of self-identity are often constructed in relation to the land, including its physical features, uses and knowledge of it» (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 6). Flere australske bønder rapporterte at de hadde mistet selvtilit når det kom til deres kjennskap til rytmen i det lokale sesongmessige været. Slike opplevelser ble ofte knyttet til angst over den langsiktige fremtiden, deriblant familiegårdens levedyktighet. På samme måte opplevde også inuitter i Nunatsiavut en dyp sorg ettersom de følte at mye av deres lokale miljøkunnskaper, som har blitt overlevert fra tidligere generasjoner, har blitt dårligere på grunn av endringer i landskapet (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 6). Både de australske bøndene og inuittene uttrykte også en sorg over at de ikke klarer å redde de lokale landskapene fra å bli påvirket av klimaendringene, og inuittene følte også ofte på en følelse av håpløshet (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 7).

Grief associated with anticipated future losses, er den tredje kategorien Cunsolo og Ellis deler opp i. Både i Canada og i Australia indikerte forskningen at flere individer kjente på en «Anticipatory grief», altså en sorg over fremtidige tap av økologi. Denne formen for økologisk sorg stammet fra angst eller som en forberedelsesfase til fremtidige økologisk tap, og er en sorg over en forventet fremtid med tanke på naturen. Denne sorgen er blant annet knyttet opp til en sorg over fremtidig tap av kultur, levebrød, og levemåte. Den utvikler seg over tid med kunnskapen om hva som kan skje i fremtiden, basert på tidligere natur- og klimaendringer, men også forventede endringer i fremtiden (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 7).

Cunsolo & Ellis peker avslutningsvis på at det synes å være noen risikofaktorer som fører til at noen individer eller grupper er mer utsatte for økologisk sorg enn andre, og at disse også opplever ulike former for økologisk sorg. De påpeker imidlertid at dette er et område som krever videre forskning, men ut ifra deres egen forskning og daværende litteratur, belyser de fire risikofaktorer. For det første mener de at mennesker som bor tett på naturen, arbeider med den, eller har andre forhold til naturomgivelsene, er spesielt utsatte for å oppleve økologisk sorg (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 10). For det andre, kan ulike opplevelser av klimaendringene, utløse ulike opplevelser av økologisk sorg. Den økologiske sorgen som hadde rot i en mer gradvis og

kronisk natur- og klimaendring, virket å være mindre merkbare enn den økosorgen som oppstod i etterkant av mer akutte endringer. Den tredje faktoren de peker på er at folk som lever i områder som er mer sårbare for klimaendringene, har en større sjanse for å oppleve økologisk sorg, enn mennesker som lever steder som er lite sårbare. Til slutt påpeker de at: «[...] personal and cultural notions of value are likely to underpin grief responses, so that the intensity of ecological grief experienced is proportional to the value attributed to the ecological loss» (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 10). Menneskers personlige eller kulturelle forhold til naturen, og hvor mye de «verdsetter» den, påvirker altså sannsynligvis hvem som kjenner på økologisk sorg, og hvor dyp og intens denne sorgen oppleves.

Økologisk sorg vil høyst sannsynlig bli mer og mer vanlig grunnet de enorme økologiske tapene vi nå opplever i antropocen (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 11). Selv om det fortsatt finnes flere spørsmål knyttet til økologisk sorg, er det et kraftfullt og nyttig konsept som gir folk muligheten til å uttrykke hvordan de ekstraordinære tilbakegangene og tapene av økologi, påvirker både dem selv og deres samfunn (Cunsolo & Ellis, 2018, s. 12).

2.1.3 Naturlengsel

I 1795 skrev filosofen Friedrich Schiller essayet om naiv og sentimental diktning. Schiller ga uttrykk for et romantisk forhold til naturen, og var den første til å beskrive forholdet mellom det moderne mennesket og natur som preget av lengsel. Han mente at den moderne menneskelige tilstand så å si må forstås ut fra menneskets forhold til naturen. Dette er, ifølge Schiller, et historisk og foranderlig forhold, slik at mennesket vil enten: «[...] *være* natur, eller *søke* etter den tapte» (Schiller, 2007, s. 162). Det moderne mennesket opplever distanse til naturen, og lengter derfor etter den. Ifølge Schiller ville lengselen komme til uttrykk i litteraturen: «Etter hvert som naturen begynte å forsvinne ut av det menneskelige liv som *erfaring* og som (handlende og følende) *subjekt*, så ser vi den tre fram i dikterverdenen som *idé og objekt*» (Schiller, 2007, s. 162). Splittelsen mellom mennesket og natur kommer til uttrykk gjennom en sentimental diktning som idealiserte naturen (Schiller, 2007, s. 162). Schiller beskrev altså hvordan menneskets forhold til naturen har forandret seg, og hvordan dette har påvirket litteraturens tematisering av naturen. Han mente også at menneskets splittelse fra naturen er noe usunt for oss mennesker, det er noe som har gjort oss syke.

Geir Uthaug skriver om det tyske ordet for lengsel, *Sehnsucht*. *Sehnsucht* beskrives som en av følelsene som sterkest blir vektlagt i den tyske romantikken. Den kan ikke reduseres til en bestemt sinnstilstand eller livssituasjon. (Uthaug, 2017, s. 171). Uthaug skriver lengsel «kan være et uttrykk for savn, men også et ønske vi har som vi håper kan bli innfridd. Det kan gjelde en kjær, et sted, en stemning, men et overmål av *Sehnsucht* kan bety at vi ikke lenger føler oss hjemme i en verden, noe som i seg selv innebærer en annen følelse av hva det vil si å være ‘hjemme’» (Uthaug, 2017, s. 171).

På bakgrunn av det jeg har skrevet om økosorgteori, Schiller og Uthaug, er min forståelse av naturlengsel et dyptgripende og varig savn etter naturen. Dette innebærer mer enn bare et ønske om å være i den. Det er en lengsel etter å være en del av naturen og føle seg «hjemme» i den. Den innebærer et savn etter en tidligere reell eller forestilt tilværelse, der menneske og natur ikke er adskilt, og naturen enda ikke er forurenset. Det er viktig å belyse at økologisk sorg er et av elementene som utgjør naturlengselen. Det er begrepet naturlengsel jeg aktivt bruker i analysen, jeg bruker det altså som et overbegrep som innebefatter økologisk sorg.

Poenget med å trekke frem Schiller og Uthaug har ikke vært for å konkludere med at *Begynnelser* er en romantisk roman. Jeg mener imidlertid det finnes spor i Tillers roman etter en romantisk naturfølelse og naturlengsel i Terje som karakter.

2.1.4 Asosialitet

Johan Asplund definerer «sosialitet» som en form for «responsivitet» som blant annet innebærer menneskets evne til å svare på sine omgivelser (Asplund, 1992, s. 29). Å svare på sine omgivelser handler både om å ytre seg i samspill med andre, og å forstå og tilpasse seg sosiale normer, regler og forventninger. Det er gjennom å svare på sine omgivelser at et menneske vil oppleve en sosial tilhørighet, noe som er et grunnleggende behov for oss mennesker (Asplund, 1992, s. 32; Huseby, 2015, s. 15). Asplund forklarer videre at motsetningen til «sosialitet» og «responsivitet» er «asosialitet» og «responsløshet» (Asplund, 1992, s. 32). En asosial person er altså noen som ikke svarer på sine omgivelser, og som derfor står i fare for å ikke oppnå sosial tilhørighet. Dette kan føre til en utstøtelse fra det sosiale fellesskapet og følelsen av å være ensom.

Tormod Huseby skriver om hvordan mennesker som tidligere har opplevd en form for sosial avvisning, senere skaper seg ulike sosiale beskyttelser. Han viser til mennesker vi oppfatter som arrogante som eksempel, og hvordan slike mennesker egentlig ofte er sjenerte, og avviser andre i frykten for å selv bli avvist (Huseby, 2015, s. 26). Mennesker som har opplevd en form for avvisning i en eller flere relasjoner, skaper seg altså mønstre i sin væremåte for å kontrollere sine relasjoner nettopp for å unngå flere slike avvisninger. Hva man opplever i egne tilknytningsrelasjoner som barn kan altså prege relasjonene i voksen alder. Dette kan ses i sammenheng med det daglig leder for Stiftelsen Tryggere ³, Bjørn Løvland, skriver om at det tilknytningsmønsteret man som barn utvikler, vil påvirke dine kjærlighetsforhold i voksen alder (Løvland, u.å.). Tilknytning handler om: «[...] indre forestillinger som ble utviklet i barndommen og beskriver barns evne til å danne følelsesmessige relasjoner med foreldrene» (Løvland u.å.). Tilknytningsrelasjonene er viktige ettersom de fungerer som en form for «barnets grunnopplæring i: ‘hvem er jeg, hvilken verdi har jeg og hvordan kan jeg være sammen med andre’» (Brandtzæg, Torsteinson & Øiestad, 2018). Det er barnets omsorgspersoner som er avgjørende for barnets videre psykologiske utvikling, og for å få en opplevelse av seg selv som et sosialt individ (Brandtzæg, et al., 2018). Dersom du i oppveksten har hatt dårlige opplevelser i dine nære tilknytningsrelasjoner, vil dette kunne prege hvilken relasjonsstil du har i voksen alder.

Kari Killén skriver om at barn som i barndommen har blitt utsatt for omsorgssvikt, kan utvikle ulike relasjonsstiler senere i livet. Killén skriver om *Den sosiale stien*, som omhandler en persons begrensede evne til å etablere og vedlikeholde positive gjensidige relasjoner. Hun skriver at personer som har vært utsatt for omsorgssvikt, kan slite med relasjonsforstyrrelser i voksen alder. Killén viser til at de eksempelvis kan utvikle en unnvikende relasjonsstil, hvor de har svært få nære relasjoner til andre. De er ofte lite involvert i sine relasjoner, og: «[...] karakteriseres ved lite avhengighet, lite selveksponering og lite varme» (Killén, 2012, s. 61 viser til Becker-Lausen & Mallon-Kraft, 1997). Den opplevelsen man som barn opplever i sin tilknytning til omsorgspersoner, kan prege hvordan barnet oppfører seg i sine relasjoner i voksen alder, både i sine eldre og nyere relasjoner.

³ Stiftelsen Tryggere er et kompetansesenter som arbeider med sinnemestring, og forebygging vold, trakassering og seksuelle overgrep (Stiftelsen Tryggere, u.å.).

Ifølge Ingunn Holbæk, spesialist i voksenpsykologi, betyr selve ordet dissosiasjon: [...] «å koble fra eller å skille elementer som hører sammen, det vil si det motsatte av ordet assosiasjon» (Hobæk, 2018). I henhold til Holbæk, kan de aller fleste oppleve milde dissosiative opplevelser som å «[...] å føle seg frakoblet kroppen, handle på automatikk, bli oppslukt og ikke huske deler av en kjøretur» (Hobæk, 2018). En mer omfattende dissosiasjon skjer når en hendelse er så overveldende og traumatisk for et menneske, at man mentalt frakobler seg situasjonen eller hendelsen, for å psykisk kunne håndtere den (Hobæk, 2018).

Asosialitet ment i denne oppgaven innebærer altså noen som er preget av sine dårlige relasjoner fra barndommen, på en slik måte at dette preger både eldre og nyere relasjoner i en negativ forstand. En asosial person har manglende evne til å respondere på sine omgivelser, og som ofte opplever det sosiale rom som overveldende, og oppfattes som avvisende, kald, lite engasjert og empatisk, av andre mennesker. En asosial person vil av ulike årsaker ha vansker med å oppholde seg i de fleste sosiale situasjoner, og vil ofte ende opp med å ødelegge alle sine sosiale forhold, og til slutt ende opp som ensom.

2.1.5 Relevans for denne masteroppgaven

Denne masteroppgaven vil analysere hvordan romanen *Begynnelser* viser et menneske som står i et smertefullt spenn mellom en menneskelig og en naturlig verden. Teorien jeg har presentert, er relevant for analysen av dynamikken, altså den gjensidige påvirkningen, mellom hans forhold til andre mennesker og til naturen. «Naturlengselen», slik jeg har brukt det i tittelen på og i problemstillingen, rommer også «økologisk sorg», men er videre enn den direkte sorgfølelsen, som jo ikke er manifest i Terjes barndom. Teorien økokritikk og økologisk sorg er også relevant for oppgavens drøfting, der jeg diskuterer hvilken form for økoroman *Begynnelser* best kan leses som.

2.2 Metode

Interessen for å analysere *Begynnelser* startet med et ønske om å utforske dens økokritiske perspektiv. Jeg startet prosessen med en gjentatt lesning, og et utkast til problemstilling. *Begynnelser* skilte seg for meg ut fra andre økokritiske romaner, på den måten at den ikke hadde et tydelig økokritisk budskap. Dette er ikke en roman med et positivt budskap om hvordan vi mennesker bør tenke og handle i vårt forhold til naturen, og hovedpersonens

selvmord vekker lite håp. Romanen har en kompleks romanfigur, og fremstiller hvordan ødeleggelsen av naturen virker inn på han.

I starten leste jeg romanen med særlig vekt på hovedpersonens forhold til naturen. Etter hvert kom jeg på sporet av noen mønstre i hans naturlengsel som ble tydeligere jo lengre inn i boken jeg kom. Det vokste frem en kompleksitet i hans naturlengsel, og hvordan denne lengselen preget han som middelaldrende mann, ung voksen, og som barn. Etter hvert la jeg også merke til noen sosiale mønstre i hovedpersonens liv, og hvordan hans asosialitet, i likhet med hans naturlengsel, virket inn på han. Underveis ble det tydeligere at hans asosialitet og naturlengsel står i et spenningsforhold til hverandre. Dette førte til at jeg ønsket å utforske hvordan hovedpersonen påvirkes av sin asosialitet og naturlengsel, og denne dynamikken mellom disse to.

Hans asosialitet og naturlengsel kan altså ikke ses på som to atskilte størrelser. Likevel har jeg sett meg nødt til å atskille disse i oppgavens analyse. Det har vært et metodisk dilemma å skulle bestemme hva skal komme først av hans asosialitet og naturlengsel, nettopp fordi det å få frem denne dynamikken har vært så viktig. I en analyse, kan uansett første del lett bli stående som en årsaksforklaring til neste del. Da jeg likevel endte opp med å plassere analysen av hans asosialitet først, så er ikke dette et absolutt valg, men snarere et pragmatisk valg.

I starten av prosessen hadde jeg en tro på at jeg ville finne svar på hvorfor Terje valgte å ta livet sitt. Jeg kom imidlertid til at romanen ikke gir noe entydig svar på dette. Terje beveger seg i livet på måter som er gåtefulle, og selvmordet i seg selv fremstår som gåtefullt. Parallelt med at jeg fant ut mer og mer om Terjes liv, forstod jeg mer og mer at jeg ikke kom til å få svar på alt. Romanens *tomrom* er en viktig del av dens væremåte. Tomrom er det litteraturteoretikeren Wolfgang Iser definerer som tomme plasser som skaper spillerom for tekstfortolkninger og åpner opp for at leseren selv kan sette ulike aspekter i forhold til hverandre (Iser, 1981, s. 110). Min analyse av hovedpersonens dynamikk blir på en måte et forsøk på å la denne romanen være delvis uløst, og at den skal få fremstå med sine tomme plasser. Likevel må man forsøke, enten man vil eller ei, å pusle sammen dynamikken i et romanliv. I analysen vil jeg peke på mulige grunner til hvorfor Terje oppfører seg på ulike måter, men det er viktig for meg å unngå å redusere romanen til at det finnes enkle «løsninger» eller enkle årsakssammenhenger.

Som litteraturviter ser jeg på det som viktig å belyse at dette er en romanskikkelse og ikke et menneske, og det vil alltid være et sprik mellom disse. Likevel har jeg tenkt at for å forstå livsprosessene til Terje, så vil det gi meg støtte å hente inn begreper fra både sosiologien og psykologien.

Å analysere kommer fra gresk *analysis*, som betyr oppløsning, og som i hermeneutisk forstand innebærer å plukke fra hverandre en helhet (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 47). Siktemålet i en litterær analyse er likevel å undersøke delene for å forstå helheten (Kallestad & Røskeland, 2020, s. 48). Slik er del og helhet utadskillelige i en hermeneutisk analyse (Jordheim, 2008, s. 229). Dette er også viktig i min analyse; å analysere Terjes asosialitet og naturlengsel for å forstå hvordan romanen fremstiller Terjes liv som en menneskelig helhet, med ulike følelser, erfaringer og væremåter. Derfor har jeg lest romanen med særlig oppmerksomhet på de delene av romanen der Terjes asosialitet og naturlengsel kommer til uttrykk, men hele tiden med sikte på dynamikken mellom disse.

3. Analyse

Dette kapitlet er delt inn i tre deler. Først vil jeg gå nærmere inn på romanenes oppbygning og tittel. Deretter kommer analysen av hovedpersonens asosialitet. Til slutt ser jeg nærmere på hovedkarakterens naturlengsel. I slutten av hvert delkapittel i analysen av hovedkarakterens asosialitet og naturlengsel vil det være oppsummerende avsnitt i kursiv.

3.1 Romanens oppbygning og tittel

Romanen har førstepersonsforteller og følger perspektivet til hovedpersonen Terje. Historien slik den er nedfelt i teksten, altså på diskursnivå⁴, starter med at Terje begår selvmord. Første kapittel starter med at Terje, i førtiårene, har kjørt over i motsatt kjørefelt og møtt et vogntog for å drepe seg selv. Han døde ikke umiddelbart, men ligger i første kapittel på sykehuset, hardt skadet. Han er i ferd med å dø, og har fått besøk av moren og søsteren sin. Fra Terjes perspektiv fremstår de ikke som så interessert i han; de krangler om hvem som først skal få gå ut å ta seg en røyk. Terje søker blikkontakt, men lykkes ikke. Når de først ser i hans retning, føler han seg gjennomsiktig, som om han ikke helt er synlig for dem. Kanskje kan vi først etter endt lesing av romanen ta inn over oss kompleksiteten i dette selvmordet, men her vil jeg likevel kort antyde at Terje dør i ønsket om noe han hele livet har savnet, nemlig å bli sett: «No døyr eg faktisk, tenkte eg, det er dette som er å døy» (Tiller, 2017, s. 12). Hovedpersonen dør og leseren får tilgang til hans tanker i dødsøyeblikket: «Eg skulle til å feste det, men da eg såg vogntoget som kom over bakketoppen eit par hundre meter lenger framme, lét eg det vere. Eg venta litt til, og så svinga eg over i motgåande kjørefelt» (Tiller, 2017, s. 22). At romanen starter med en hovedperson som begår selvmord, synes å legge til rette for at leseren ønsker svaret på hvorfor han valgte å ta sitt eget liv. Hvilket liv har denne personens levd, som gjør at det ender i selvmord? Beveggrunner for hovedpersonens selvmord er noe analysen i denne oppgaven skal undersøke. Målet vil ikke være å finne et entydig svar, men gå nærmere inn på kompleksiteten som ligger til grunn for Terjes selvmord.

Romanen beveger seg fra dette dramatiske innledningskapitlet, kapittel for kapittel, bakover i tid og diskursen blir med dette retrospektiv. Andre kapittel heter «To dagar tidlegare», neste «Ein månad før det igjen». På en slik måte angir hvert kapittel et tidssprang tilbake i Terjes liv, og går helt tilbake til hans barndom. Man får bli kjent med Terje som middelaldrende

⁴ Diskurs i romananalyse er «[...] den talte eller skriftlig utformede presentasjonen av hendelsene, personene og handlingen [...]» (Lothe, Refsum, & Solberg, 1997, s. 50).

mann, ung voksen og som barn. Noen tidssprang er på et par dager og noen uker, mens andre trekker tiden år og måneder tilbake. Kapitlene varierer mellom hendelser, følelser, dialoger og indre monologer. De største sprangene er på fjorten og åtte år, og romanens seks siste kapitler omhandler Terjes barndom. Han er da rundt åtte år. I slutten av siste kapittel veksles det mellom perspektivet til barnet Terje, sittende bekymringsløs i farens bil, og den voksne Terje liggende på sykehuset.

Noen deler av hovedpersonens liv blir i større grad fortalt om i diskursen enn andre. Det er også deler av hans liv som ikke blir omtalt i det hele tatt. Terje som ung voksen utgjør for eksempel to kapitler i romanen, og får dermed en mindre plass på det diskursive nivå sammenlignet med når han er barn og middelaldrende mann. Perioden Terje er en middelaldrende mann er den som i størst grad kommer frem i teksten.

Hvilken litterær funksjon har så denne retrospektive diskursen? Romanens retrospektive diskurs viser en hel livsprosess. På lik linje som hovedpersonen selv spør seg: «Når vart eg egentleg slik?» (Tiller, 2017, s. 38), søker en som leser også svaret på dette. Et entydig svar blir imidlertid vanskelig å finne. Diskursen viser ikke til én enkeltstående hendelse som resulterer i hovedpersonens selvmord. Det er snarere en følge av en kompleks vev av hendelser og utviklingsprosesser i Terjes mellommenneskelige liv, og naturen.

Årsaken til selvmordet har røtter i flere deler av hovedkarakterens liv, og kan ses i sammenheng med bokens tittel, *Begynnelser*. Flertallsformen i tittelen kommenterer Terjes liv, og antyder at det er flere hendelser som kan representere begynnelsene på det som ender med et selvmord. Romanen svarer aldri på når Terje «egentleg vart slik». Den viser i stedet til en livsprosess som følger av ulike hendelser, tanker, følelser og relasjoner, og ikke som et utfall av én av de nevnte. Selvmordet markerer slutten på en negativ utvikling for hovedpersonen. For å blant annet vise til hva jeg mener med denne negative utviklingen, vil jeg i neste del av oppgaven analysere den sosiale delen av hovedkarakterens liv.

3.2 Asosialitet

Terje opplever hele livet et ubehag når han befinner seg i det sosiale rom. Ubegaget oppstår som et resultat av et spekter med ulike følelser, sosiale situasjoner og dårlige relasjoner.

Hvilke følelser som utgjør dette ubegaget avhenger av den sosiale konteksten han befinner seg i, og den aktuelle relasjonen. Terjes dårlige relasjoner, hans negative følelser, tanker og oppførsel i det sosiale rom, er det jeg har valgt å definere som hans asosialitet.

For å belyse hvordan romanen fremstiller Terjes asosialitet vil jeg i denne delen av analysen se nærmere på det sosiale aspektet av hans liv. Fokuset vil ligge på hans menneskelige relasjoner, og ubegaget han føler i det sosiale rom. Jeg vil se nærmere på hvordan Terje reagerer på dette ubegaget, og hvilke sosiale situasjoner og relasjoner som utløser det. Jeg vil også se på om dette ubegaget er til stede i like stor grad i de ulike delene av hans liv. Det vil derfor også være relevant å se på hvilke sosiale elementer som synes å være stabile gjennom hele hans liv, og hvilke som endrer seg.

Romanens retrospektive diskurs viser hvordan Terje sin oppførsel i det sosiale rom som voksen, er en konsekvens av ulike hendelser og relasjoner fra hans barndom. I første omgang vil jeg derfor ta for meg hans nyere relasjoner, for deretter å bevege meg over til relasjoner som har rot helt tilbake til hans barndom.

3.2.1 Kollegaer

I romanens begynnelse, altså sent i Terjes liv, er hans dårlige forhold til kollegaene noe av det mest slående, selv om vi som lesere så tidlig i romanen ikke helt kan forstå grunnen til dette. For på jobben til Terje synes det å alltid ha vært en sosial kløft mellom han og hans kollegaer. Han isolerer seg aktivt fra de andre på jobben, og prøver å unngå ethvert sosialt samvær med dem: «Eg åt mykje fortare enn eg eigentleg hadde lyst til, og kvar gong eg hørte nokon komme inn i frukostsalen, bøygde eg meg over avisa og lét som eg las. Det gjorde iallfall terskelen for å ta kontakt litt større» (Tiller, 2017, s. 76). Ved å isolere fra kollegaene, slipper Terje å forholde seg til dem, og kommunisere med dem.

Når han likevel havner i sosiale situasjoner med kollegaene, er han både arrogant og nedlatende. Hans nedlatende og arrogante holdning kommer frem da hans kollega Per setter seg med han under en festmiddag: «Han var av den typen som såg ut til å tru at ein vakna opp

som klok den dagen ein fylte seksti, og som knapt kunne passere eit menneske utan å dele ut trivialitetar kamuflert som livsvisdom» (Tiller, 2017, s. 70). Terje gjør narr av Per i sin indre monolog, og nedvurderer hans intelligens: «Han skjønnte ikkje kva eg meinte, han såg iallfall ikkje slik ut. På den andre sida brukte han å sitte med open munn under foredrag og møte, så han såg litt dum ut til vanleg også» (Tiller, 2017, s. 70). Han synes å irritere seg over kollegaen, og etter hvert gir Terje også uttrykk for sin nedlatende holdning: «– Kva meinte forresten Platon? sa eg. Han såg om muleg enda dummare ut enn for litt sidan. – Hm? sa han. – Om den gylne middelvegen? sa eg. Han var full, men tydelegvis ikkje fullare enn at han forstod når han vart fornærma [...]» (Tiller, 2017, s. 71). Terje er altså nedlatende, arrogant, hånende, frekk og ønsker å isolere seg fra sine kollegaer. Spørsmålet for leseren er hvorfor opptrer Terje slik; hvilken funksjon har det for han?

Terjes distansering og oppførsel rundt medarbeiderne synes å fungere som en sosial beskyttelse for han – det forhindrer dem fra å få muligheten til å såre han. Det kan også virke som han oppfører seg slik for å oppnå en kontroll i relasjonene. Hva er grunnen til dette? Det virker som han går inn i sin relasjon til kollegaene med en form for oppsatt forsvarsmur, og ønsker å komme kollegaene i forkjøpet med å skape en distanse til dem, før de distanserer seg fra han. Det blir derfor rimelig å tolke at Terje går inn i sine jobbrelasjoner med en frykt for å bli utestengt fra fellesskapet. Gjennom bruken av blant annet sarkasme – «Jøss, beherskar du ironi? sa eg, [...]» (Tiller, 2017, s. 69), virker han å ville vise at han mestrer den sosiale arena bedre enn dem. Og med å ta avstand fra kollegaene, synes han også å prøve å markere at han befinner seg over det kollegiale fellesskapet, ikke utenfor.

Samtidig har Terje en ambivalens i sitt forhold til kollegaene. Selv om han skaper sosial avstand til dem, frykter han også å utstøtes fra arbeidsfellesskapet. Dette kommer blant annet frem når han modererer seg i jobbsituasjoner: «[...] og at ordflommen min hadde likna meir og meir på ein appell. Eg skulle til å snu meg mot publikum, men eg gjorde det ikkje. Eg kjente eg var i ferd med å raudne, så såg eg ned i skrivebordet og lét som om eg var opptatt med å samle papira mine i staden» (Tiller, 2017, s. 69). Og selv om han ofte tenker nedlatende og er sarkastisk i sin indre monolog, synes han å sjelden gi uttrykk for dette: «De har ikkje fantasi nok til å vere fæle, tenkte eg. Eg heldt på smilet» (Tiller, 2017, s. 70). En rimelig tolkning av hans modereringer og inautentiske væremåte, er at han prøver å unngå sosial avvisning av kollegaene. Han sliter altså med en ambivalens der han sjonglerer mellom å skape distanse til dem, samtidig som han forsøker å forhindre at kollegaene tar avstand fra

han. Tidlig i romanen kan vi ikke vite noe om hvorfor han forholder seg til kollegaene på denne måten.

I møte med kollegaer er altså hovedpersonen både frekk, arrogant, nedlatende, og synes å ha en dårlig relasjon til dem. Terje isolerer seg fra det kollegiale fellesskapet på jobb, samtidig som han synes å frykte å være den som blir tatt avstand fra.

3.2.2 Turid og Marit

I denne delen av analysen vil jeg først ta for meg hans forhold til Turid, og videre analysere hans forhold til datteren Marit. Jeg vil også se på hans forhold til svigermoren. Først tar jeg for meg hovedpersonens forhold til Turid i begynnelsen av romanen, for deretter å bevege meg bakover til den tidligere delen av forholdet deres.

I begynnelsen av romanen synes Terje og Turid å ha et relativt dårlig forhold, fordi Terje har bestemt seg for å gå fra Turid. Relasjonen er preget av at han prøver å gjøre det godt igjen etter å ha såret henne: «Eg la handa på overarmen hennar og klemte forsiktig til. Ho vrikka lett på overkroppen. – Ikkje, sa ho. – Unnskyld, sa eg, eg trekte til meg handa igjen. – Det er berre så vondt å sjå deg slik» (Tiller, 2017, s. 53). Her kommer det frem at Terje oppriktig bryr seg om Turid. Likevel blir også hun et offer for Terjes hånende kommentarer, da han ser at hun skriver i dagboken sin: «EG ville ikkje stoppe opp, men eg greidde ikkje å la vere. Eg såg på Turid og flirte. – Akutt skrivekløe? sa eg. Ho såg opp. Ho svarte ikkje. Ho såg ned og fortsette å skrive. – Hugs å få med alt saman da, sa eg» (Tiller, 2017, s. 42-43). Denne hånende og sarkastiske oppførselen er noe vi lesere kjenner igjen fra hans relasjon til kollegaene. I forkant av den hånende kommentaren prøver også Terje å overbevise seg selv om at han stiller seg likegyldig til hva Turid skriver om han:

Eg hadde smuglese i dagboka hennar ein gong for lenge sidan. Eg hadde trudd at eg skulle få lese om ting ho mislikte ved meg, men det verste som stod, var at eg kunne verke litt hard på folk. Eg hadde ein mistanke om at eg ikkje kom like godt ut av det no. Men det drit eg i, sa eg til meg sjølv, ho får skrive akkurat det ho vil for meg. Eg prøvde å overbevise meg sjølv om at det var sant, men eg fekk det ikkje til (Tiller, 2017, s. 42).

Likevel klarer han ikke å være likegyldig, og hans hånende kommentar synes å være en reaksjon på at han kjenner en redsel for at hun skriver noe negativt om han. At han tidligere

har lest dagboken til Turid tyder også på at Terje har kjent på en usikkerhet i sitt forhold til henne, og gjerne ved å lese dagboken føler han på en større kontroll over relasjonen. Hans forventning om at hun skriver negative ting om han i dagboken sin, viser også at Terje mangler tillit i forholdet til Turid, og at han mangler tillit til at hun er autentisk i deres relasjon.

På samme måte som med hans kollegaer, distanserer han seg også fra Turid:

– Eg trur eg treng litt tid for meg sjølv, sa eg. Eg hadde ei uklar forventning om å kjenne meg mektig og kanskje skadefro idet eg sa det, og det gjorde eg for så vidt, men det kom nesten like brått på meg som på henne, og eg vart mest redd. Eg såg på Turid og svelgde. Ho sa ikkje noko, ho satt med munnen halvt open. –Det går ikkje lenger, sa eg (Tiller, 2017, s. 80).

Han prøver å føle seg mektig, men blir overrumplet av sin egen oppførsel. Det kan virke som han ikke har kontroll over egne følelser og tanker, og blir nærmest redd av seg selv. Dette åpner for refleksjon rundt hvorvidt Terje i denne situasjonen har noen som helst kontroll over sine følelser og oppførsel. På dette tidspunktet vet vi ikke noe om grunnen til at han oppfører seg på en slik måte i sine relasjoner, det er noe vi imidlertid skal se at utgjør et mønster i Terjes sosiale liv. Dette negative sosiale mønsteret synes, som tidligere nevnt, i dette tilfellet å ha blitt en så integrert del av Terjes sosiale liv, at han ikke lenger klarer å styre det. I tidligere tilfeller har hans sårende oppførsel stått i motsetning til hvordan han egentlig føler og ønsker å opptre da Turid avslår en seksuell tilnærming fra han:

Eg kunne for eksempel seie «eg hører du seier det», og dermed la henne ligge der og ha det vondt, eller eg kunne seie eitt eller anna eg visste ville trøste henne, for eksempel 'det går fint, Turid, og unnskyld for at eg oppførte meg sånn'. Eg visste at det siste alternativet ville få det ansente og vonde som hadde vore mellom oss, til å forsvinne med det same, og at ei god ro ville komme, men sjølv om det ikkje var noko eg ville meir enn dette, var eg ute av stand til å hindre meg sjølv i å seie det eg sa, det var like umuleg som å stoppe oppkast. – Det håpar eg verkeleg, sa eg (Tiller, 2017, s. 181-182).

Slik som i sitt forhold til kollegaene, sliter altså Terje også med en ambivalens i sitt forhold til Turid. Han avviser henne etter at hun avviser hans seksuelle tilnærming, og også i dette tilfellet synes han å ikke kunne kontrollere sin egen oppførsel. Hans seksuelle begjær, og da et ønske om nærhet, står i motsetning til hvordan han ellers distanserer seg fra henne. Det kan

dermed virke som hans seksuelle følelser tar over for det som vi til nå har sett, som synes å være en psykososialt forsvarsmønster, der han søker nærhet i stedet for å skape avstand.

Når romanen beveger seg lenger tilbake i Terjes liv, blir det tydelig at han ikke alltid har hatt slike motstridende følelser i sitt forhold til Turid. Det kommer tydelig frem at Terje bryr seg om Turid i begynnelsen av deres forhold, noe som han også gir uttrykk for: «[...] og eg laug ikkje, ja, eg overdreiv ikkje eingong da eg la munnen inntil øret hennar og kviskra at eg elska henne sånn. At ho og Marit var alt for meg, og at dei redda livet mitt kvar einaste dag» (Tiller, 2017, s. 212). Hans kjærlighet for Turid står i kontrast til hans kjølige og likegyldige oppførsel senere. Han ønsker da å være nær henne, i stedet for å distansere seg fra henne.

Terje synes imidlertid å hele tiden ha hatt et dårlig forhold til moren til Turid, altså Terjes svigermor:

Ho løfta bereposane opp på kjøkkenbenken og vart ståande og puste tungt ei lita stund, men eg sa framleis ikkje noko av det ho la opp til at eg skulle seie. –Hei, sa ho omsider. –Eg måtte berre få igjen pusten først. –Å ja, sa eg. Eg snudde meg og gjekk bort til komfyren. Ho sa ingenting, men eg visste ho var irritert. Ho hadde alltid vore av den typen som følte seg snytt når ho ikkje fekk spele offer (Tiller, 2017, s. 153).

Han irriterer seg over svigermoren, og det han oppfatter som hennes ønske om å spille et stakkarslig offer. I sitt forhold til henne synes han å hele tiden å mangle empati. Som jeg har vist, synes ikke Terje å opptre autentisk i flere av sine relasjoner som voksen. Kanskje er han derfor innstilt på at andre er like inautentiske, som det han selv er? Dette fører igjen til at han blir irritert, og kjenner en trang til å gi uttrykk for sin oppfatning: «Eg begynte å nynne. Det var kanskje ein litt for opplagt måte å demonstrere manglande interesse på, men eg kom ikkje på noko anna» (Tiller, 2017, s. 153). Han synes å gå inn for å skape et dårlig forhold til henne, og tenker også sarkastisk om henne: «Svigermor hadde aldri vist synlege teikn på humoristisk sans, så eg burde naturlegvis ha visst betre» (Tiller, 2017, s. 154). Han har altså samme nedlatende og hånende holdning til svigermoren, som han har i sitt forhold til Turid og sine kollegaer.

Da svigermoren i bryllupet snakker stygt om moren til Terje, ønsker han ikkje å vise hvordan dette preger han: «Eg blunka sløvt med begge auga og smilte, og så snudde eg meg sakte mot Turid. Det var eit spontant forsøk på å sjå ut som om eg gav blaffen i kva svigermor sa, men

det undersreka naturlegvis berre kor såra og sint eg var» (Tiller, 2017, s. 202). Han opptrer likegyldig og lite engasjert, selv om han egentlig er svært opprørt. Dette ligner på hans måte å møte kollegaer og etter hvert også Turid på. At Terje oppfører seg slik i bryllupet tyder også på at han allerede tidlig i sitt forhold til Turid har en dårlig relasjon til moren hennes. Likevel fungerer ikke alltid denne delen av forsvarsverk hans ettersom han ikke klarer å skjule følelsene sine, noe han i dette tilfellet selv også forstår.

Terje sitt forhold til datteren Marit virker å hele tiden være kjærlighetsfylt: «Eg kjente plutsleg ein sterk trong til å fortelje kor glad eg var i henne, men eg rakk det ikkje» (Tiller, 2017, s. 159). Han klarer ikke å uttrykke det, men synes å ønske å være nær henne. Det er tydelig at han er glad i Marit, og bryr seg om henne: «Eg ville ikkje heilt innrømme det verken overfor Turid eller meg sjølv, men eg var stolt av at Marit foretrekte meg framfor Turid. Eg strekte ut handa og strauk henne forsiktig over kinnnet. Eg kunne bli rørt når vil låg slik som dette. Av og til såg eg for meg scenar der eg ofra livet for henne» (Tiller, 2017, s. 181). Med henne er han verken hånende, frekk eller preget av en indre negativ monolog. Hvorfor utgjør datteren Marit et unntak? Det er ikke mulig å være sikker, men datteren representerer på mange måter en slags sprekk i Terjes forsvarsverk, det som ellers står i veien for alle andre relasjoner. At Terje ønsker å skape nærhet til Marit viser kanskje også at noe i han fremdeles lengter etter et menneskelig fellesskap. Men likevel, Terjes forhold til andre mennesker går også utover Marit, om enn på en litt annen måte enn i andre relasjoner.

Det kan nemlig virke som om Marit, uten at Terje selv har ønsket det, har blitt påvirket av hvordan hans relasjoner utarter seg. Marit synes å ha utviklet sitt eget forsvarsverk som kommer til syne da Terje velger å kjøre fra to av hennes lagkamerater etter å ha stoppet på en bensinstasjon: «Men det var det ikkje, ho lo av skadefryd. – Jævla bitch! sa ho lågt, ho satt med ansiktet vendt mot sidevindaugget, men eg hørte på stemma at ho flirte idet ho sa det» (Tiller, 2017, s. 58). Her viser Marit at også hun kan være frekk og usympatisk i sine relasjoner, og det virker som Terje selv er usikker på sine følelser rundt hennes oppførsel: «Eg sa ikkje noko, eg visste ikkje kva eg skulle seie. På den eine sida var eg letta fordi det å snakke slik tydde på at ho nekta å vere offer, på den andre sida var eg skremt over den oppriktige aggresjonen, eg hadde aldri sett henne slik før, ho minte meg om meg sjølv» (Tiller, 2017, s. 59). Terje er glad for at Marit ikke spiller et offer, men samtidig skremt over hennes aggressive oppførsel. Han oppdager jo her at han kan ha overført sin væremåte over til henne, og at hun repeterer måten han opptrer på i sine relasjoner. Dette er noe han selv ikke er

herre over, og Terje føler derfor kanskje han mister en viss kontroll over relasjonen til datteren sin. Som vi tidligere har sett synes han å være opptatt av å ha mest mulig kontroll, når det gjelder hans relasjoner.

Terje har som voksen et negativt sosialt mønster i sine mellommenneskelige relasjoner. Det er rimelig å tolke hans dårlige oppførsel, distansering og negative tanker, som en form for et psykososialt forsvarsverk. Svigermoren opplever samme nedlatende og hånende oppførsel fra Terje, som hans kollegaer gjør. Etter hvert blir også hans forhold til Turid preget av Terjes omfattende psykososiale forsvarsverk. Selv om han i sin relasjon til datteren verken slenger hånende kommentar eller har en nedlatende holdning, synes Terjes forsvarsmekanismer å prege de fleste av hans relasjoner som voksen i en tiltagende grad.

3.2.3 Foreldrene

I denne delen av analysen ønsker jeg å se nærmere på Terjes relasjon til sine foreldre, som jo er en eldre og mer grunnleggende relasjon i et menneskeliv. Jeg har overfor vist hvordan Terje synes å ha et psykososialt forsvarsverk som preger de fleste av hans relasjoner i voksen alder. I denne delen vil jeg starte med Terjes relasjon til foreldrene som voksen, for deretter å bevege meg over til hans forhold til dem som barn. Først vil jeg ta for meg hans forhold til faren, deretter hans relasjon til moren. Etersom Terje sin relasjon til foreldrene strekker seg tilbake til hans barndom, ønsker jeg å utforske om hans relasjon til dem, kan ha en sammenheng med hvordan hans andre relasjoner ofte utarter i voksen alder.

I romanens første møte mellom den da voksne Terje og faren, er Terje kald, ja sågar hatsk overfor faren: «Han skulle til å reise seg for å handhelse, men da han såg at eg verken løfta handa eller gjekk imot han, prøvde han å få det til å sjå ut som om han berre skulle skifte sittestilling [...]» (Tiller, 2017, s. 129). Det er tydelig at faren også blir et offer for Terjes forsvarsmekanismer, for Terje er både avvisende og markant. Hvorfor oppfører egentlig hovedpersonen seg avvisende i dette møtet med faren?

Det er først senere i romanen at det blir tydelig at faren ikke alltid har vært til stede i Terjes liv: «– For det at han kjem først no – når han treng meg og ikkje omvendt – det viser at han er den same egoisten han alltid har vore» (Tiller, 2017, s. 138). At faren forlot han var barn kommer også frem under morens bryllupstale: «– Da Terje var åtte år, vart eg aleine, sa ho. – Og det var jammen ikkje lett, ikkje for nokon av oss ... aleine med to ungar på syttitalet, det

var ikkje som i dag, det var ikkje mykje hjelp å få!» (Tiller, 2017, s. 194). Sviket virker å senere ha ført til et sinne: «– Du sakna faren din så frykteleg, Terje, sa ho. – Og etter kvart vart du sint på han [...]» (Tiller, 2017, s. 194). Det sinnet som moren her skildrer synes å ha utviklet seg til et dypere hat overfor faren. Det virker likevel som om Terje ikke selv har en forståelse av hvordan farens svik senere har preget han. Slik sett er det påtagelig at romanen nettopp lar en annen enn Terje selv uttrykke dette. Det kan virke som han ikke har et bevisst minne om å bli sviktet, men at smerten ved sviket har blitt omgjort til et behov for overlegenhet og uavhengighet av andre. Det er dermed rimelig å tolke at farens svik i hans barndom, ligger til grunn for hans følelser og oppførsel i møtet med faren som voksen.

Som i flere av hans relasjoner som voksen, sliter Terje også med en ambivalens i sitt forhold til faren. Han klarer ikke å leve opp til sin egen forventede oppførsel: «Eg gjorde mitt beste for å skjule at eg ikkje var glad over å sjå dei, men det var sikkert ikkje godt nok [...]» (Tiller, 2017, s. 129). Han prøver å skjule sine egentlige følelser, men ødelegger imidlertid for seg selv da han har et tydelig behov for å markere deres kjølige forhold: «Han skulle til å reise seg for å handhelse, men da han såg at eg verken løfta handa eller gjekk imot han, prøvde han å få det til å sjå ut som han berre skulle skifte sittestilling, og etter å ha utveksla dei vanlege frasane begynte han til og med å unnskyldde seg for å ha komme på besøk» (Tiller, 2017, s. 129 - 130). Det kan virke som om Terje har satt opp en sosial forsvarsmur i møte med faren som voksen for å unngå å bli sviktet slik som da han var barn. Senere synes denne å ha blitt mer omfattende, og Terje går inn i nyere relasjoner med samme innstilling som han har til faren.

Når romanen beveger seg lenger tilbake i Terjes barndom, ser vi imidlertid en ganske annerledes relasjon mellom Terje og faren. Barnet Terje, før foreldrenes skilsmisse, virker å se opp til faren, og ønsker å være god nok for han: «Det stakk i magen med det same han sa det, for no sa han jo eigentleg at han var einig med mamma, det vart ikkje fint nok der eg mala, det var jo det han eigentleg sa, han var ikkje fornøgd med det eg gjorde, så han måtte male over det igjen» (Tiller, 2017, s. 324). Perioden faren enda er til stede, frem til Terje er rundt åtte år, synes å være en trygg og stabil følelsesmessig tid for han. Barnet Terje virker å ha en god relasjon til faren, og faren synes å være en trygg, viktig og sentral person i Terjes barndom. Den indre negative monologen, som er tydelig til stede når han er rundt faren som voksen, er ikke til stede når de to er sammen i hans barndom.

At faren forlater han i barndommen kan ses på som en sosial avvisning av barnet Terje. Dette at faren forlater Terje i barndommen, fremstår altså som en avgjørende og særdeles formende hendelse i livet hans. Fra å være tillitsfull, trygg og stabil, utvikler Terje usikkerhet, kontrollbehov og mistillit, som bare synes å forsterkes utover i livet. Det synes ikke å være selve skilsmissen Terje sliter med, men at faren bryter all kontakt. Tilliten og oppmerksomheten Terje som barn viste sin far, ble ikke gjengjeldt. Dette virker å ha ført til at han ikke føler seg verdsatt og utilstrekkelig, og dette kan også være grunnen til at han går inn i nyere relasjoner i frykt for å oppleve samme skuffelse og avvisning. Sviket synes derfor å ha ført til at Terje har utviklet dette psykososiale forsvarsverket i sin relasjon til faren, men som jeg har vist, forgifter også dette hans andre relasjoner. Han synes å ha et konstant indre spenningsforhold mellom hvordan han ønsker å fremstå, og hans egentlige følelser. Dette er en indre spenning man ser i flere av hans relasjoner, og gjør at hans forsvarsmekanismer blir dysfunksjonelle for han. Kontrollen han søker i sitt forhold til faren, ligner på den kontrollen han søker i sine andre relasjoner, og det er noe han oppnår med å være den som selv tar avstanden. Da Terje altså var liten, var det faren som var avstandstageren, men å i voksen alder, er det Terje som tar avstand.

Når det gjelder Terjes mor, virker han i voksen alder å også å ha et dårlig forhold til henne. På samme måte som i sin relasjon til faren, ønsker han å markere overfor henne, at deres relasjon er dårlig: «Eg satt heilt stille. Både mamma og dei andre gjestane venta nok at eg skulle reise meg for å ta imot klemmen i det minste, men det hadde eg ingen planer om.» (Tiller, 2017, s. 195). Likevel synes ikke denne relasjon å være preget av et like dypt hat, som Terje føler overfor sin far. I sitt forhold til moren, slik som i de fleste av hans andre relasjoner, sliter Terje med en ambivalens. Han har motstridende følelser overfor henne: «Eg såg på henne og flirte. – Og kven er det som ikkje får? sa eg. Ho stira rasande på meg mens ho pusta fort gjennom nasen. Ho sa ikkje noko» (Tiller, 2017, s. 18). Han svarer moren på samme måte som han svarer faren, med en arrogant og hånende tone. Samtidig har han medfølelse for moren: «Etter ei lita stund hørte eg mamma gråte. Det kom først eit snufs, så eitt til. Eg prøvde å flire og riste på hovudet, men det var ikkje nok til å la vere å synast synd i henne» (Tiller, 2017, s. 15). Det virker som han prøver å overbevise seg selv om at han ikke bryr seg om moren og hennes følelser, men klarer det ikke helt. Ambivalensen kommer tydelig frem da han «[...] vart både skuffa og letta. Skuffa fordi eg syntest ho fortente å ha det litt vondt etter det ho nettopp hadde gjort, letta fordi eg visste eg ville fått dårleg samvit om eg hadde forlate henne mens ho gret» (Tiller, 2017, s. 19). I sitt forhold til moren, ser vi her at Terje har

et ønske om å være mer følelseskald enn det han egentlig er. Hans forhold til moren er ikke preget av den samme aggresjonen og dype hatet, som han har i sin relasjon til faren.

Vi beveger oss så mot den siste delen av romanen, når Terje er barn. Det dårlige forholdet Terje i voksen alder har til moren, synes å være preget av deres dårlige relasjon i hans barndom. Moren sliter med alkoholisme: «– Veit du, om mamma mot all formodning greier å slutte å drikke [...]» (Tiller, 2017, s. 96). At hun er alkoholiker synes å prege stemningen i hjemme da Terje er barn, og i tillegg har hun et ustabil humør:

– Ingenting, sa eg, og eg såg på henne og smilte, men ho smilte ikkje tilbake. – Kva er det du står der og glor på meg for da? sa ho. Eg svarte ikkje med det same, eg trekte berre lett på skuldrene, og eg heldt på smilet. – Ikkje for noko, sa eg, og eg snudde og gjekk. – Terje, sa ho, og no hørtes ho plutselig ikkje det minste sur ut lenger, ho hørtes redd og lei seg ut, og eg snudde meg, ho såg på meg og svelgde (Tiller, 2017, s. 238).

Hennes humørsvingninger gjør Terje usikker fordi han ikke vet om hun vil være i et godt eller dårlig humør. Som barn virker Terje ofte anspent når han er rundt henne: «– Mhm, sa eg, det var lettare å vere ubekymra når ein hørtes ubekymra ut, så eg sa det med den same ubekymra stemma, men no måtte ho ikkje snakke meir om dette, eg ville ho skulle snakke om vanlege ting igjen, eg ville at vi skulle viske ut alt saman og begynne på nytt igjen, og eg vridde meg forsiktig laus frå henne» (Tiller, 2017, s. 307). Hun svinger også mellom det å være en kjærlig mor som iblant klemmer Terje og sier hvor glad hun er i han, for så i neste sekund å bli sur og gi en kald skulder. Morens vekslende oppførsel synes å være selve roten i hans ambivalente forhold til henne da han er voksen.

Til tross for morens alkoholisme og ustabile humør, oppfører aldri barnet Terje seg dårlig overfor moren. Han er åpenbart stresset på grunn av morens humør, og passer blant annet på at søsteren ikke skaper en krangel med henne:

[...] og der kom ho i den svarte kåpa si, men kva var det ho hadde i handa, hadde ho ein røykpakke i handa, ho visste jo kor sint mamma vart når ho røykte, ho visste at det vart berre bråk og krangel, og eg fatta ikkje korleis ho kunne vere så uforsiktig, eg hadde gjømt røykpakken hennar for mamma mange gongar i det siste, og eg hadde sagt til Anita at ho måtte vere meir forsiktig [...] (Tiller, 2017, s. 309 - 310).

Det må altså være vanskelig for barnet Terje å reflektere og reagere med følelser, fordi han er redd for morens sinne. Han synes å prøve å unngå konflikt i frykt for morens reaksjon. Dette fører til at han ikke responderer på sine omgivelser på en autentisk måte.

Søsteren virker ikke å frykte morens dårlige humør slik som Terje gjør. Og hans ønske om å unngå konflikt mellom Anita og moren som barn, står i motsetning til hvordan han bevisst skaper konflikt mellom dem som voksen: «- Anita seier at du går på piller, sa eg. – Piller? sa ho. – Ja, sa eg. – At du rusar deg. Ho opna munnen og lukka den igjen. Eg kjente eg vart glad med det same. Litt fordi eg såg på henne at ho ikkje gjekk på piller, og litt fordi eg ante kva som ville skje når ho kom inn til Anita etterpå» (Tiller, 2017, s. 98). Som voksen ønsker han å fremprovosere en krangel mellom dem moren og søsteren. Det kan virke som han ønsker å hevne seg på moren på grunn av hennes oppførsel som barn. Denne hevnen synes å være en form for forsinket respons på det han opplevde i barndommen, og som en del av denne responsen ønsker han å markere at han ikke lenger frykter hennes sinne.

I diskursen kommer det aldri frem at Terje som ung voksen har noen som helst interaksjon med sine foreldre. Altså i den delen av romanen som fremstiller Terje som ung voksen, verken tenker han på, snakker med, eller møter noen av hans foreldre. Dette gjør det igjen mulig å stille spørsmål om hvorvidt noen av dem var en del av hans liv i denne perioden. Ettersom han som voksen har en dårlig relasjon til foreldrene på grunn av hans barndom, synes dette også å kunne være grunnen til at han ikke har kontakt med dem som ung voksen. Den eneste fra hans familie som synes å være en del av hans liv er søsteren Anita, og det er hans forhold til henne jeg skal se nærmere på i neste delkapittel.

I barndommen synes hans relasjon til foreldrene å være preget av mye tillit fra Terje sin side. Hans frimodighet som barn, står derfor i kontrast til hans dårlige forhold til dem i voksen alder. Han synes å ha det samme sosiale mønsteret i sin relasjon til foreldrene, som han har i sine fleste voksne relasjoner. Relasjonene er preget av at Terje har et behov for kontroll og for å markere en psykisk overmakt. Hans dårlige relasjon og opplevelser med foreldrene, synes å være selve roten til hans asosiale oppførsel i voksen alder, og at han allerede som barn viser tegn på at han ikke responderer autentisk til sine omgivelser. Det psykososiale forsvarsverket han har utviklet i sitt forhold til foreldrene, preger altså hans nyere relasjoner, uten at han selv synes å være klar over dette. Hans relasjon til foreldrene kan altså være med på å forklare hvorfor Terje oppfører seg slik som han gjør i forhold til sine kollegaer. Farens

avvisning i barndommen og morens uforutsigbare humør, kan være grunnen til at Terje har et behov for kontroll i sine relasjoner som voksen.

3.2.4 Anita

Den voksne Terje har et kjølig forhold til sin søster, og han forsøker og ønsker å unngå henne: «Kvifor kan ho ikkje ta førarkortet som alle andre, tenkte eg, hadde ho hatt førarkort, ville bilen hennar stått utanfor, og da kunne eg berre ha kjørt forbi» (Tiller, 2017, s. 90). Han distanserer seg fra henne, slik som fra sine foreldre, og skaper et kjølig forhold. Hva består denne kjøligheten i?

Terjes forhold til Anita er preget av en arroganse og hånlige kommentarer, og han har en tydelig nedlatende holdning til henne: «Det hendte ho lo godt når eg spøkte slik med henne. Den utbreidde forestillinga om at det berre er intelligente menneske som har svart humor, stemte med andre ord ikkje» (Tiller, 2017, s. 90). Han tenker nedlatende om hennes intellekt, og hans nedlatende holdning er noe vi kjenner igjen fra flere av hans relasjoner. Han irriterer seg over det han selv mener er hennes inautentiske forsøk på å oppnå sympati og medlidenhet i bryllupet hans: «Ho gret og såg akkurat så øydelagt ut som rolla kravde» (Tiller, 2017, s. 209). Hans indre tanker viser at han ikke tror hun er ekte, og irriterer seg over at hun spiller offer. Det kan derfor virke som han har utviklet en forakt for svakhet, noe som også kommer frem i hans forhold til svigermoren. Dette viser også hvordan Terje mangler en tillit når det kommer til andres autentisitet. Han viser verken medfølelse eller sympati for søsteren, og irritasjonen over at søsteren spiller en offerrolle virker også i noen tilfeller å gå over til et aggressivt hat: «Eg hadde lyst til å skade henne, helst i ansiktet, men eg gjorde det ikkje. Eg var heilt roleg, eg greidde til og med å smile. – Eg vil aldri ha meir med deg å gjere, sa eg [...]» (Tiller, 2017, s. 210). Aggresjonen kommer frem gjennom hans ønske om å fysisk skade søsteren. Hun blir altså møtt av de samme forsvarsmekanismene som hans andre relasjoner gjør. I likhet med hans relasjon til faren, ønsker Terje både å virke likegyldig overfor Anita, samtidig som han ønsker å markere deres dårlige forhold. I dette tilfellet smiler Terje, noe som virker å være en metode for å tydeliggjøre for søsteren at hun er uviktig for han.

Har det alltid vært slik i sin relasjon til søsteren? Terje og Anita virker å ha mye kontakt under perioden da han er ung voksen: «Eg opna auga igjen, fekk plutselig auge på kleda som Anita hadde vaska for meg [...]» (Tiller, 2017, s. 236). Her kommer det frem at Anita vasker Terje

sine klær, noe som tyder på at de har relativt mye kontakt. Dette kommer også frem når Terje tenker: «Ein ting var at søstera mi tok seg til rette når ho var her, men han fyren der måtte fan ikkje begynne å føle seg husvarm, hadde møtt han berre éin gong før, og så ofte som Anita bytta mannfolk, kom eg sikkert ikkje til å møte han så mange gongar til heller (Tiller, 2017, s. 219). Det synes Terje allerede som ung voksen irriterer seg over søsteren. Til tross for at de synes å ha mye kontakt, virker relasjonen deres å være dårlig: «– Hei, sa Anita. Eg tok ein slurk av ølet. Svarte ikkje. Irriterte meg at dei kom busande inn utan å banke på, og så vart det berre slik. Satt der berre og såg på henne» (Tiller, 2017, s. 218). Den nedlatende og hånende tonen han har overfor Anita som voksen, har han altså også som ung voksen: «– Fan meg så stygg på håret at ho burde ha sendt ut nabovarsel, sa eg» (Tiller, 2017, s. 223). Sammenlignet med hans oppførsel overfor Anita i voksen alder, synes Terje å være enda mer frekk og aggressiv mot henne i denne perioden. Det virker altså som Terje allerede som ung voksen har utviklet sitt et sosialt forsvarsverk, og at Anita er den første av hans nære relasjoner som han han lar sin sarkasme og nedlatende holdning gå utover. At hun ifølge Terje søker denne sympatien står i kontrast til hvordan han selv ønsker å bli oppfattet. Terje vil i minst mulig grad vise at han er et offer på grunn av sin barndom, og at den enda preger han. Det er derfor nærliggende å tenke at denne forakten for svakhet er en av begynnelsene på hans videre asosiale utvikling.

Som ung voksen synes Terje å ønske å virke uforutsigbar overfor søsteren: «– Kan vi få lov til å sitte? sa Anita. Eg svarte ikkje, stira på henne. Og ho såg på meg. Eg venta litt til, og så begynte eg å le [...]» (Tiller, 2017, s. 219). Det kan virke som Terje oppfører seg uforutsigbar for å gjøre Anita uttrygg: «Anita såg rett på meg, prøvde å finne ut kor ho hadde meg, eg såg det på henne» (Tiller, 2017, s. 218). Denne oppførselen ligner på hvordan moren til Terje fikk han til å føle seg utrygg da han var barn. Terje virker altså, allerede som ung voksen, å repetere morens humørsvingninger i sitt forhold til søsteren. At han opptrer uforutsigbar virker også å være en måte for Terje å oppnå og markere en kontroll på overfor søsteren.

Det behovet Terje har i voksen alder for å uttrykke søsterens betydelige rolle i hans, synes også å være til stede når han er ung voksen: «– Trur du verkeleg at du betyr mykje for meg? sa eg, kjente eg angra straks eg hadde sagt det, såg kor vondt dei orda gjorde henne [...]» (Tiller, 2017, s. 228). Selv om Terje som ung voksen både uttrykker og tenker negativt om søsteren, kommer det også frem at han i en begrenset grad bryr seg om henne: «Såg på henne, var eitt eller anna i meg som ville komme henne i møte, trøste henne. Men det gjekk ikkje, eg

fekk det ikkje til» (Tiller, 2017, s. 229). Hovedpersonen gir likevel ikke uttrykk for disse følelsene. Å trøste henne ville gjerne stå i kontrast til den kjølige relasjonen han ønsker å ha til henne. Det kan altså virke som Terje som ung voksen har empati for Anita i noen grad. Som vi har sett, virker han imidlertid ikke å ha noen som helst empati for søsteren i voksen alder. Dette tyder på at Terje i en tiltagende grad ikke responderer autentisk og empatisk på sine menneskelige omgivelser.

Hvis vi så beveger oss mot den siste delen av romanen, der Terje er barn, blir det tydelig at han enda ikke har utviklet dette sosiale forsvarsverket. Her er han fremdeles tillitsfull og emosjonelt åpen overfor søsteren: «[...] om Anita trur eg at eg seier det berre fordi eg vil gjere henne glad, så sluttar ho og vere glad, og det vil eg ikkje, tenkte eg» (Tiller, 2017, s. 284). Han bryr seg om henne, og virker å se opp til søsteren: «– Terje er ikkje akkurat nokon tosk, nei, sa Anita, ho såg på meg og smilte, eg kjente eg vart stolt med det same [...]» (Tiller, 2017, s. 279). Dette viser hvordan Terje i en økende grad har distansert seg og blitt mindre responsiv i sitt forhold til søsteren fra når han er barn, til hans relasjon til henne i voksen alder. Men selv om Terje ikkje synes å ha utviklet et psykososialt forsvarsverk som barn, viser han likevel tegn på å ha sosiale forsvarsmekanismer som barn: «– Ver så god, sa ho. – Ver så god, sa ho ein gong til, berre lågare, og ho såg på meg og flirte idet ho rekte meg koppen, og eg tok imot koppen, og ikkje fan om eg takka ein idiot som hånte meg [...]» (Tiller, 2017, s. 280). I dette tilfellet kommer søsteren med en hånende kommentar som Terje reagerer på.

At Terje viser tegn til å ha psykososiale forsvarsmekanismer allerede som barn, kommer også til syne når han møter på de to guttene, Gunnar og Svein Åge, ute i skogen når han fanger froskeegg. Terje tror at de kommer til å baksnakke han etter møtet: «Dei såg på meg samtidig som dei løfta hendene, og dei smilte dei vennlege smila sine, dei falske smila, uansett kva eg gjorde, så smilte dei, når eg laug dei i trynet, så smilte dei, når eg vart sint og sa eg hata noko dei elska, så smilte dei, dei trudde ikkje at eg skjønnte det, men det gjorde eg [...]» (Tiller, 2017, s. 258). Han mangler altså tillit, til at de to guttene er autentiske når de smiler. Han blir både irritert, men også flau, og reagerer slik: «[...] så vippa eg plutselig opp lokket på matboksen og kasta froskeegga på Gunnar» (Tiller, 2017, s. 258). Det synes at grunnen til Terjes aggressive oppførsel, er at han føler seg sosialt utilstrekkelig, noe han også virker å føle i situasjonen der søsteren kommer med en hånende kommentar. Han virker å føle seg latterliggjort av andre, og derfor blir han flau. Forsvarsmekanismen hans blir da å reagere med

å hevde seg og markere styrke. Det virker som han ønsker å vise at han ikke bryr seg, og markerer sin overlegenhet. Det synes han frykter å bli utestengt, og reagerer derfor med å skape distanse. Som barn er hans negative sosiale oppførsel altså en reaksjon på et sosialt ubehag.

Terjes dårlige forhold til Anita som voksen, synes ikke å bunne i en dårlig relasjon mellom dem som barn. Dette er med på å forsterke min tolkning av at de psykososiale forsvarsmekanismene Terje har utviklet i sitt forhold til sine foreldre, sniker seg inn i, og ødelegger, hans andre relasjoner som voksen. På samme måte som han irriterer seg over svigermoren sin, har han også mistillit til Anitas autentisitet, kontrollerer relasjonen deres med å opptre på en uforutsigbar måte. Vi har også sett hvordan Terje allerede som barn viser tegn på dette forsvarsverket. Likevel synes hans asosialitet å være noe som i tiltagende grad preger hans sosiale liv og relasjoner.

3.2.5 Avsluttende refleksjoner

Den retrospektive diskursen i er avgjørende for romanens fremstilling av Terjes liv. I og med at den strekker seg fra livets avslutning til dets begynnelse, viser den på en særegen måte hvordan Terjes voksne liv har hatt sine «begynnelser», der romanen fremstiller en hel livsprosess, og viser hovedpersonens negative sosiale utvikling. Den viser hvordan Terjes relasjonelle liv som voksen, i stor grad er preget av sosiale situasjoner og tilknytningsrelasjoner fra hans barndom. Den får frem hvordan grunnleggende svik og tillitsbrudd i hans barndom, medfører at hovedpersonen utvikler et omfattende psykososialt forsvarsverk.

Terje sitt forsvarsverk er sammensatt av deriblant manglende empati, frekkhet, distansering, et behov for kontroll, nedlatende holdning og en intens indre aggresjon, som gjennomsyrrer de fleste av hans relasjoner i voksen alder. Han virker å ha en fundamental utrygghet i sin relasjon til andre. Det finnes altså ingen mellommenneskelige frirom, hvor han ikke er preget av sin fortid. Terje virker å ha en mistillit til andres autentisitet, noe som gjerne bunner i at han selv ikke oppfører seg autentisk. Dette blir som en selvforsterkende dynamikk der hans manglende evne til å selv være autentisk gjør at han stiller spørsmål ved andres autentisitet, og som igjen fører til at han mangler empati for andre mennesker.

Hans forsvarsmekanismer virker å etter hvert utvikle seg til å nærmest bli automatiserte og ukontrollerbare, noe som vi spesielt ser i hans forhold til Turid. Etter hvert har han distansert seg fra de fleste av sine relasjoner, han synes å avvise i frykten for å selv bli avvist, og opptrer lite engasjert i sosiale samvær. Hans forsvarsverk synes å i voksen alder å bli en fundamental del av Terje, der han i tiltagende grad ikke responderer på sine sosiale omgivelser. På grunn av sin oppvekst har han i voksen alder en unnvikende relasjonsstil, der han blant annet avviser i frykten for å selv bli avvist og har få nære relasjoner. I økende grad blir Terje det jeg har valgt å definere som asosial, og et selvmord er vel kanskje også det mest ekstreme utfallet av det å være asosial.

3.3 Naturlengsel

Terje kjenner på en dyptgripende lengsel til naturen. Som jeg i denne delen vil vise, er lengselen sammensatt av ulike følelser, tanker og opplevelser knyttet til naturen. Den innebærer blant annet et bevisst savn etter å være en del av naturen, og et ønske om å redde den. Jeg vil starte med å se på ulike aspekter ved hans naturlengsel, for deretter å gå nærmere inn på hva som kan ligge til grunn for hans lengsel.

3.3.1 Aspekter ved Terjes naturlengsel

Terjes naturlengsel er sammensatt og kommer til uttrykk i romanen på ulike måter. Og det er nettopp disse ulike aspektene, jeg i denne analysedelen ønsker å se nærmere på.

I sitt daglige urbane liv savner den voksne Terje naturen. Han savner naturen blant annet når sanseinntrykk gir positive assosiasjoner til livet i naturen: «Lukta av blaut bjørkeskog som strømmde inn i rommet. Kjente eg sakna å vere på fjellet» (Tiller, 2017, s. 216). Her lengter Terje som ung voksen etter en tidligere tilværelse i naturen. Det er et savn han selv er bevisst på, og som eksplisitt kommer frem som tanke i romanen. Dette er gjerne den mest gjenkjennelige formen for naturlengsel, og er en lengsel som flere kan kjenne seg igjen i. Likevel synes Terje å sjeldent å kjenne på akkurat en slik bevisst og uttalt lengsel. Hans naturlengsel synes å innebære mer komplekse former for lengsel, og det er disse jeg i neste omgang ønsker å gå nærmere inn på.

3.3.1.1 *Lengsel etter å være natur*

Terje fantaserer om mer enn bare å være i naturen, han lengter også etter å være en del av den. Denne lengselen kommer hovedsakelig frem gjennom hans dagdrømmer og gjennomgripende fantasier. Dagdrømming er ofte en fantasi om en ønsket tilværelse («Daydream», 2020). Det er indre fantasier i dagliglivet.

Allerede i barndommen fantaserer Terje at han er en del av naturen: «Sollyset stod skrått inn gjennom opninga og det morkne, oppflisa og guloransje treverket var varmt og godt å trø på. Eg løfta frambeina og gnissa dei mot kvarandre, for eg var ei flue, eg var ei sånn flue som skremte vekk fuglane ved å etterlikne veps, ei flue med gule og svarte striper og gjennomsiktede vengar, og no løfta eg vengane og letta [...]» (Tiller, 2017, s. 294). Her forestiller Terje seg at han har en fluekropp, og at han har overtatt dens egenskaper. Sansingen av at han trør på et solvarmt tre virker å sette i gang denne omfattende fantasien. Det kan virke som om Terje selv ikke er klar over at det bare er en fantasi, og dette viser hvor sterkt han lever seg inn i sine egne fantasier. Terje dagdrømmer om naturen allerede når han befinner seg i den. Han synes altså å lengte etter «en annen» natur enn den han befinner seg i. Han lengter etter en natur hvor han selv er en del av den. Han lengter etter en annen tilværelse og annen livsform. Lengselen er mer enn bare en kroppslig fantasi. Terjes menneskelige selvbevissthet synes å opphøre når han dagdrømmer. Idet han imaginært identifiserer seg med naturen, noe ikke-menneskelig, glemmer han seg selv ut. Lengselen synes å også innebære et ønske om å slippe å være et selvbevisst menneske.

Denne formen for lengsel er noe Terje åpenbart tar med seg, for som ung voksen identifiserer han seg også med naturen: «– Om eg hadde vorte fødd med ein slik hale, skulle eg ønske at legane ikkje hadde operert han bort, sa eg. – Eg ville gjerne ha behalde han. Eg skulle i så fall ha bore han med . . . eg skulle ha bore han omtrent slik nasjonalistar ber flagget» (Tiller, 2017, s. 251). Det kan virke som Terje ser på denne tenkte halen som et symbol på hans tilhørighet til naturen. Han ønsker ikke å bli avskåret fra sin naturtilhørighet, men snarere hulle og sette pris på den. Med Terjes metaforbruk om at han vil bære frem dyret i seg slik som nasjonalister bærer flagget, kan det virke som om han ser på det å bære frem dyret i seg som noe like ekstremt og sosialt uakseptabelt, som når nasjonalister bærer fem flaggene sine. At Terje identifiserer seg med naturen kommer også frem når han på en fest havner i slosskamp med to andre menn. Han brenner armen på en av dem, og vrir en knust flaske i

ansiktet på den andre. De andre på festen roper at Terje skal stanse, men han stanser ikke. Han lar naturen «overta» hans kropp og sinn: «Men eg gav meg ikkje, dyret i meg, berre la dyret komme, berre sleppe det laus, la det overta [...]» (Tiller, 2017, s. 247). Det kan virke som han bruker naturen i han som en slags unnskyldning for eget raseri. Han avskriver seg ansvaret for egen oppførsel og skylder på naturen i han.

I barndommen lengter også Terje etter å være en del av naturen når han befinner seg i det sosiale rom: «[...] og så lo dei, og eg skjønnte at det var mamma dei snakka om, at det var mamma dei lo av. Eg lukka begge auga samtidig som eg reiste meg, eg stod heilt stille, og no kjente eg plutselig smaken av graset under meg, for eg var ein sommarfugl, og sommarfuglar kunne smake med føtene [...]» (Tiller, 2017, s. 273). Her blir Terje åpenbart ukomfortabel. I stedet for å si noe imot, altså være responsiv og autentisk, stenger han snarere ubehaget ute gjennom å fantasere om naturen. Terje føler seg tryggere i naturen, og søker gjerne denne tryggheten gjennom sin fantasi, når det sosiale rom oppleves som både ubehagelig og utrygt. Han synes altså å flykte fra den sosiale situasjonen gjennom å fantasere at han er den del av naturen. Dette åpner også opp for refleksjon rundt hvorvidt Terje føler seg mer hjemme i naturen, ettersom han føler seg tryggere der.

Også som voksen dagdrømmer Terje ofte om naturen når han befinner seg i sosiale situasjoner: «To av dei andre foreldra hadde nettopp vore i Paris, og mens dei satt og snakka om kor fantastisk lettvin og effektivt metrosystemet var, kom eg til å tenke på slimsopp, som det fanst rundt 600 forskjellige artar av [...]» (Tiller, 2017, s. 37). Han synes å dagdrømme om naturen for å komme seg bort fra det sosiale rom, slik som da han er barn. Likevel fantaserer den voksne Terje om naturen på en annen måte enn barnet Terje. Som voksen fantaserer han om naturen, snarere enn at han er en del av den. Det kan derfor virke som om hans lengsel har endret seg fra da han er barn og ung voksen, til når han som voksen alder drømmer om naturen.

Terjes naturlengsel synes å i liten grad omhandle et bevisst og uttalt savn etter å få være i naturen. Den andre formen for lengsel, lengselen etter å være en del av naturen, virker å innebære en lengsel etter å slippe å være et selvbevisst menneske. Som barn virker han også å dagdrømme om naturen for å flykte fra det sosiale rom, noe som han også gjør i voksen alder. Likevel, som jeg har nevnt, synes hans dagdrømming å ha endret seg fra Terje er barn til han

er voksen, og det er nettopp hans lengsel i voksen alder jeg i neste del av analysen, vil se nærmere på.

3.3.1.2 *Lengsel etter å redde naturen*

Ikke bare lengter Terje etter å være i naturen, og å selv være natur. Han lengter også etter å redde naturen. Lengselen etter å redde naturen innebærer blant annet et faglig engasjement. Terje arbeider som naturvernforvalter, og det er et engasjement som bygger på hans faglige kunnskaper om naturen, og et engasjement som foregår innenfor faglige institusjoner. Samtidig er hans lengsel etter å redde naturen også en indre visjon, som er knyttet til indre forestillinger, intuisjon og til følelser.

Først vil jeg se nærmere på Terjes faglige engasjement, for deretter å gå nærmere inn på hans indre visjon om å redde naturen.

Faglig engasjement

Terjes miljøvernengasjement kommer tydelig frem gjennom jobben hans: «Etter å ha snakka i rundt tre kvarter, stadig meir engasjert og heile tida mens eg brukte smartboarden til å vise tal og statistikk og ei rekke bilde av trøndersk regnskog før og etter ulike øydeleggingar [...]» (Tiller, 2017, s. 66). Engasjementet forsterkes i arbeidet som naturvernkonsulent siden han her får kunnskap om trusselen mot konkrete arter. Terje blir oppspilt når han arbeider med naturvern: «Eg elska denne delen av jobben, ikkje berre fordi det var godt å forlate kontoret og komme seg ut i naturen, men også fordi eg syntest det var oppriktig spennande» (Tiller, 2017, s. 124). Han har en genuin interesse for arbeidet sitt, og han får utløp for sitt personlige engasjement gjennom sitt arbeid som naturvernforvalter.

Likevel synes Terje å føle at han må dempe sitt naturengasjement overfor kollegaene. Dette kommer blant annet frem når han arbeider med en infosak om storsalamanderen: «Eg erstatta utropsteikna med punktum og skreiv ‘denne arten’ i staden for ‘denne fantastiske arten’, strauk eit litt nerdete avsnitt om at den tynne huda gjorde storsalamanderen spesielt avhengig fukt [...]» (Tiller, 2017, s. 88-89). Terje demper sitt egentlige engasjement i arbeidet med storsalamanderen. Han synes å gjøre dette for å unngå å opptre upassende for jobbsituasjonen.

At han modererer engasjementet sitt overfor kollegaer, kommer også frem etter han har holdt et foredrag på naturvernkonferansen:

Da eg kom opp på soverommet, la eg papira på nattbordet og slengte meg på senga. Eg vart liggande og sjå i taket. Eg var enno varm i ansiktet, det glødde nesten. Eg prøvde å seie til meg sjølv at det ikkje var nokon andre som brydde seg, men det var vanskeleg å tru på. Eg gestikulerte til og med, tenkte eg, eg stod der og veiva med armane som ein jævla italiengar. Eg lukka auga. Eg kneip dei igjen så hardt at det nesten gjorde vondt. Eg hadde ikkje det minste lyst til å gå ned til festmiddagen, men eg visste at eg måtte, dessutan var eg skrubbsvolten. Eg vart liggande ei lita stund til, og så dusja eg, skifta om og gjekk ned. Festmiddagen var akkurat så frykteleg som festmiddagar brukte å vere, og etter å ha lidd meg gjennom nokre obligatoriske timar, tok eg til å gjespe, ikkje fordi eg var trøtt, naturlegvis, men fordi folk skulle tru at eg var det (Tiller, 2017, s. 69).

Terje synes å bli flau ettersom han føler han har vært altfor engasjert. Det kan virke som han syns det er vanskelig å holde igjen sitt personlige engasjement, og ettersom han føler han må dempe «den han egentlig er», kan han heller ikke være seg selv rundt kollegaene. Han opptrer altså inautentisk rundt dem, og i etterkant av talen synes han å unngå kollegaene i en enda større grad enn tidligere.

Det er ikke bare rundt kollegaene at Terje føler han må moderere naturvernengasjementet sitt. Også i farens begravelse demper han det:

Plutselig tikka det inn ein SMS. Eg tok mobilen ut av jakkelomma og las. Det var frå Malene. Ho hadde nettopp fått høre at departementet hadde gitt fylkesmannen medhald i sørleg tiderublom-konflikten på Dovre. Ho var såg glad at ho hadde lyst til å gråte, skreiv ho. Eg las meldinga ein gong til, deretter enda ein gong, og så la eg mobilen ned i lomma. Eg hadde lyst til å juble så høgt eg kunne, men å juble i begravelsen til sin eigen far ville kanskje bli sett på som upassande, så eg gjorde det ikkje (Tiller, 2017, s 110).

Terje demper derimot ikke begeistringen fordi han selv føler det er upassende, men fordi han er redd for å bli oppfattet som upassende av andre. Han kjenner på en genuin glede over at departementet har gitt fylkesmannen medhold. En slik ekte og autentisk glede kjenner han svært sjeldent, eller aldri, på når han er rundt andre mennesker. Gleden og empatien han her viser for naturen, står i kontrast til hans mangel på følelser i farens begravelse.

Også når han befinner seg ute i naturen, og forteller datteren om ulike økosystemer, bestemmer Terje seg for å begrense sitt engasjement:

Eg opna munnen og skulle til å fortsette, men eg tok meg plutseleg i at eg var i ferdig med å bli for engasjert, så eg lukka han med ein gong igjen. Det passa seg liksom ikkje å la seg rive med slik, ikkje etter det eg nettopp hadde gjort. Dessutan hadde ho sannsynlegvis fått nok allereie. Ho brukte å gå fort lei av «foredraga mine», som ho kalle det (Tiller, 2017, s. 61).

Til og med når Terje er rundt datteren, føler han altså en trangt til å moderere engasjementet sitt. Likevel velger han å i dette tilfelle å begrense engasjementet fordi han selv forstår det er upassende, ikke fordi andre mener det. Terje virker altså å føle at han i flere av sine relasjoner må moderere naturengasjementet sitt, og dermed opptre inautentisk.

Til tider kan det virke som Terje sin eneste mulighet til å oppnå kontakt med andre, er når han får dele sin store naturinteresse. Et eksempel på dette er i hans relasjon til Turid: «[...] sa Turid ho hadde lyst til å lage eit undervisningsopplegg med utgangspunkt i det eg nettopp hadde fortalt om fuglar og fuglesong. – Kanskje du kan hjelpe meg? sa ho. –Naturlegvis, sa eg. Vi såg på kvarandre og smilte» (Tiller, 2017, s. 118). Terje synes å søke mye mer kontakt med andre mennesker når samtalemnet er naturen. Han blir glad når han får dele sine kunnskaper om naturen. Han synes å bli spesielt glad når han formidler sine naturkunnskaper til datteren:

– Det lever over 90 trua insekttypar berre ved denne elva sa eg. Ho snudde seg mot meg, ho sa ingenting, ho såg på meg samtidig som ho prøvde å ta innover seg det eg nettopp hadde sagt, det såg iallfall slik ut. Eg måtte ta meg saman for å skjule kor glad eg vart da eg såg det. Vi har ikkje vore så nær kvarandre på lenge, tenkte eg (Tiller, 2017, s. 62 - 63).

Her føler Terje han knytter et sterkere bånd til datteren. Han blir glad når Marit viser interesse for naturen. Dette kan ha rot i et ønske om at hun også skal utvikle samme forhold til naturen som det han selv har. Terje vet hva han ønsker å formidle og hva han skal si, når han snakker om naturen. Dette står i kontrast til hans rådløshet når datteren trenger sosiale råd:

«Øreflippen understrekte liksom det hjelpeslause ved henne. Eg følte meg hjelpeslaus sjølv også. Eg hadde vore heilt uførebudd på alt dette, og eg visste ikkje kva eg skulle seie, rett og slett» (Tiller, 2017, s. 56). At Terje føler seg hjelpesløs i denne situasjonen, fører til at han føler det skapes en avstand til Marit. Hans manglende evner til å forstå det sosiale system

skaper altså en avstand til datteren, mens hans kunnskaper om det økologiske system, derimot skaper nærhet til henne.

Terje synes å ha en nær relasjon til sin kollega Marlene: «Det var gongar eg hadde tenkt at eg ikkje ville ha halde ut i jobben om det ikkje hadde vore for henne [...]» (Tiller, 2017, s. 75). Hun synes å dele Terjes brennende engasjement for naturvern og med henne får han oppfylt sin visjon. Han trenger ikke å dempe sin entusiasme rundt henne: «[...]og eg prøvde ofte å dempe min eigen entusiasme og late som eg gjorde det eg gjorde fordi eg måtte, fordi det var jobb. – Det har du heldigvis slutta med, sa Malene» (Tiller, 2017, s. 128). Malene oppmuntrer Terje til å vise engasjement, og han kan derfor være autentisk rundt henne. At hun deler hans engasjement for naturen, og at han får dele en autentiske glede med henne, kan gjerne forklare hans gode relasjon til henne. Hans gode forhold til Malene, står i motsetning til hans dårlige forhold til resten av sine kollegaer.

Gjennom sitt faglige engasjement og kunnskap om naturen kan Terje i arbeidssituasjoner, men også i sine private relasjoner, formidle et budskap om menneskers ødeleggelse av naturen. Likevel demper han ofte sitt naturengasjement i sosiale situasjoner. Hans engasjement fører i noen tilfeller til at Terje i en større grad distanserer seg fra andre. Samtidig fører naturengasjementet også til at Terje i noen relasjoner, skaper nærhet.

Visjon om å redde naturen

Etter hvert utvikler Terjes faglige engasjement seg til å også innebære en fantasi om å være en slags Noa-skikkelse: «Mens eg satt og skreiv desse artane inn i kapittel fire i forvaltningsplanen, lett framoverbøyd og med smaken av beisk traktekaffi i munnen, slo det meg plutselig at eg var ein slags byråkratiets Noa» (Tiller, 2017, s. 101). Denne Noa-fantasien gir Terjes faglige arbeid med å redde naturen en form for metafysisk dimensjon. Bibelens Noa er hovedpersonen i fortellingen om syndfloden som omtales i 1. Mosebok 6-9. Gud ønsket å utrydde menneskene og dyrene, som følger av at menneskene var blitt både umoralske og korrupte. Noa, som derimot ble sett på som både rettferdig og hederlig, fikk i oppgave å redde sin nærmeste familie og eksemplarer av alle dyr og fugler (Groth, 2019). I Terje sitt perspektiv er det naturen som utryddes grunnet menneskelig ondskap. Når Terje oppfatter seg som en slags Noa-skikkelse, innebærer det dermed at han har en avgjørende rolle i å redde naturen. Denne indre visjonen er altså en metafysisk lengsel etter å redde

naturen. Terje blir tilfreds av tanken på seg selv som Noa: «–Byråkratiets Noa, mumla eg. – Det står det respekt av. Eg kjente meg djupt tilfreds, ikkje berre med det same, men i fleire timar etterpå. Eg helsa og smilte til kollegaer eg vanlegvis prøvde å unngå, og på veg heim stoppa eg og kjøpte ein blomsterbukett til Turid» (Tiller, 2017, s. 101). Han har en stor og meningsfull oppgave i å redde naturen. Denne nærheten av egne erfaringer av frihet og fred i naturen, og kanskje enda mer konkret erfaringer av å slippe unna svik og redsel, gjør at han føler seg tilfreds. Med denne visjonen gir han også seg selv en form for kontroll. Han kontrollerer naturen og mennskenes skjebne, ettersom det er han som skal redde naturen. I etterkant av Noa-identifiseringen oppfører han seg også mer hyggelig rundt kollegaer, og overfor Turid. *Hvem* eller *hva* er det som har gitt Terje opplevelsen av å ha et oppdrag på naturen vegne?

Terje har i ulike situasjoner og gjennom hele livet opplevd en spontan følelse av at noe uidentifiserbart følger med på han: «[...] og så fekk eg det plutselig for meg at eg ikkje var aleine her inne, eg fekk følelse av at nokon stod like bak meg, og eg snudde meg fort rundt, så fort at eg mista balansen, snudde eg meg, men det var såklart ingen der, eg var heilt aleine [...]» (Tiller, 2017, s. 266). Allerede som barn kjenner han på denne fornemmelsen, men synes å oppleve det i enda større grad som voksen: «Straks eg hadde opna blade, fekk eg følelsen av at eg ikkje var aleine i rommet. Eg reiste meg og såg meg litt rundt, men eg såg ikkje mamma nokon stader. Ingen andre naturlegvis, kven skulle det ha vore?» (Tiller, 2017, s. 25). Hvilken fornemmelse er dette? Det synes å være noe annet enn han selv, et ikke-menneskelig blikk, og noe større enn han selv. Det er et blikk som Terje merker, som han ikke kan se tilbake på, som han ikke helt selv finner:

Eg trudde det var Turid som ville snakke med meg på tomannshånd, men da eg snudde meg for å sjå, var det ingen der. Eg vart overraska, men ikkje veldig, og berre med det same. Eg hadde opplevd dette mange gongar før, og dessutan hadde eg lese om det i *Current Biology* for ei tid tilbake. Fenomenet vart kalla «feeling of presence», det var utbreidd blant personar med psykiske og nevrotiske lidningar og blant personar som befann seg i ekstreme og gjerne livstruande situasjoner, men det var ikkje uvanleg hos friske heller. Mange som hadde mista nokon dei hadde levd saman med i lang tid, ein ektefelle eller eit barn for eksempel, følte gjerne at vedkommande framleis var til stades (Tiller, 2017, s. 155).

Han nevner årsaken til at man kjenner på en slik fornemmelse, er at man befinner seg i en ekstrem og livstruende situasjon, og har mistet noen man har levd sammen med over lenger tid. I Terjes tale på naturvernkonferansen kommer det tydelig frem at Terje mener vi

mennesker nå er inne i en helt kritisk periode: «Men det er to ting som er heilt spesielt med den tida vi er inne i. Det første er at artar døyr ut fleire hundre gongar fortare enn det som er naturleg. Etter at dei første landplantane dukka opp for 450 millionar år sidan, har det vore berre *fem* masseutryddingar på jorda. Og no er vi inne i den sjette» (Tiller, 2017, s. 67). Han mener menneske og natur nå er inne i en helt spesiell fase med tanke på vår fremtidige eksistens. En mulig tolkning er derfor at Terje kjenner på denne fornemmelsen fordi han selv føler han er i en livstruende situasjon. Den kunnskapen han har om klimaendringene og erfaringen av at naturen som han kjenner frihet og fred i endrer seg, kan tenkes å gi en opplevelse av å være i en livstruende situasjon. Naturen slik han kjente den, er blitt ødelagt. På en slik måte mister Terje noe han lenge har hatt et nært forhold til, som har gjort det mulig for han å leve, kjenne kroppslig glede, og gitt han en frihet fra svik og sinne. Naturen har gjort det mulig for han å leve, puste, kjenne trøst, nærmest som en lunge for Terje, som nå holder på å forsvinne.

Hvordan kan vi forstå Terjes fornemmelse? Romanen fremstiller den ikke som Terjes egen projisering, men snarere på en for han selv uforklarlig og ubestemmelig sansning, og altså helt fra han er barn. Fornemmelsen er et gåtefullt element som ikke helt kan bestemmes. Han merker uansett dette blikket som fra noe levende, selv om det ikke er fra et menneske, noe som åpner for at Terje her faktisk sanser naturen som panvitalistisk, nærværende, levende. Kort forklar er panvitalisme troen på at alt i universet er levende (Ariansen, 2018).

Fornemmelsen kan tolkes som en del av Terjes sorgreaksjon. Det er en reaksjon på naturens ødeleggelse, altså en del av hans økosorg. Det kan være en psykologisk reaksjon på en dyptgripende sorg som han føler på fordi naturen slik han kjenner den, forsvinner. Romanen fremstiller tydelig hvordan Terje påvirkes av naturens kritiske situasjon: «Tanken på korallreva og på det meiningslause ved å kjempe for noko som uansett ville bli øydelagt, kverna og kverna i meg [...]» (Tiller, 2017, s. 166). Tapet av naturen påvirker Terje på et dyptgripende psykologisk nivå, og sorgen oppleves som kvernende i han. Han føler seg også hjelpsløs:

Så kva er vitsen? tenkte eg, der eg stod og stira på snøkrystallane til Marit med hendene i kors og eit smil som skulle uttrykke kor fint eg syntest det vart, kva er vitsen med å arbeide vettet av seg for å redde ein art frå lokale og regionale truslar når den same arten likevel blir øydelagt av ei global krise som ikkje lét seg stoppe. For det trur eg jo ikkje at ho gjer, og eg vil og bør tru det, omtrent som eg av og til kan ta meg i at

eg vil og bør tro på Gud, men eg trur jo ikkje av den grunn, ikkje om eg skal vere ærleg, eg trur ikkje at menneskedyret er i stand til å stanse den økologiske krisa vi veit er på veg (Tiller, 2017, s. 165-166).

Terje innser han ikke klarer å stoppe den økologiske krisen vi mennesker har forårsaket. Han innser at naturen som han har hatt som et «hjem», holdt hellig og hatt som tilfluktsted, ikke er mulig å kjempe for. Naturen som i hans barndom synes å ha representert en stabil trygghet for Terje, et sted hvor han kan søke trøst, er nå i ferd med å bli ødelagt. Sorgen virker å være så dyptgripende og gjennomgripende, som om han opplever et personlig tap. Hans sorg over at naturen forsvinner, virker altså å være så dyp at den kan sammenlignes med at man mister noen man har kjær.

Dermed er det mulig å tolke Terjes Noa-forestilling så vel som hans fornemmelse av blikket fra naturen i forhold til hans økosorg. Terje ser seg selv og sitt virke som en parallell til Noa i Bibelen, som redder naturen fra undergang. Han ser altså en metaforisk likhetsrelasjon mellom Noa og seg selv. Kanskje er det slik at Terjes Noa-identifikasjon, er et forsøk på å kunne leve med sin gjennomgripende sorg, som om det er slik Terje ivaretar et håp om å redde naturen. Det gjør det også vanskeligere for han å erkjenne at det er umulig å «vinne» miljøkrisen. Det kan tolkes som at Terje har gitt seg sjølv en større oppgave her i livet og at han er en person med metafysisk betydning. Terjes Noa-fantasi kan nærmest virke som hans egen fortolkning av sin naturlengsel.

Den tredje formen for lengsel, hans lengsel etter å redde naturen, er sammensatt av hans faglige engasjement, og en indre visjon om å redde naturen. Hans visjon om å redde naturen er knyttet til hans indre liv. Det er en metafysisk lengsel, der han identifiserer seg som en Noa-skikkelse, og han gir seg selv en avgjørende rolle i å redde naturen. Jeg har vist hvordan Terjes fornemmelse kan tolkes på ulike måter. Det er likevel viktig å påpeke, at dette er et fenomen som ikke lett lar seg bestemme, og Terje opplever som nevnt denne fornemmelsen allerede som barn.

3.3.2 Oppsummerende om naturlengsel

Som vist er Terjes naturlengsel sammensatt av et bevisst savn etter naturen, en lengsel etter å være natur, og en lengsel etter å redde naturen. Jeg har vist at han i barndommen fantaserer at han er ulike dyr og insekt, og at han identifiserer seg med naturen som ung voksen. I voksen

alder synes hans dagdrømming om naturen å ha endret seg. I stedet for å dagdrømme at han er en del av naturen, dagdrømmer han om naturen. Terjes lengsel etter å være natur synes derfor å ha utviklet seg til å bli en lengsel etter å redde den. Naturen han opplevde i barndommen forsvinner og blir ødelagt. Dette synes å føre til en sorg hos Terje, og gjerne han føler seg mer fremmedgjort overfor naturen på grunn av dens endringer. Hans Noa-identifikasjon er en indre forestilling, knyttet til hans følelser, og hans nære personlige bånd til naturen, og et ønske om å gjenforenes med den naturen han opplevde i sin barndom. Hele hans liv har Terjes forhold til andre mennesker vært preget av usikkerhet og ustabile relasjoner. Naturen har vært en trygg og stabil størrelse i livet hans, men nå er også hans forhold til den i endring. På samme måte som Terje søker kontroll i sine relasjoner i det sosiale rom, er kanskje hans visjon om å redde naturen, å opptre som Noa, en måte å også kontrollere hans forhold til naturen.

3.3.3 Grunnlag for lengsel

Jeg har til nå i analysen vist hvordan Terjes naturlengsel er sammensatt av en lengsel etter å være i naturen, være en del av naturen, og ønske om å redde naturen. Hva er det egentlig som ligger til grunn for denne lengselen? Det er nettopp det jeg i denne delen skal forsøke å finne svar på. I denne delen skal jeg undersøke begynnelsene på Terjes naturlengsel. Jeg vil kun ha ett kursivert oppsummerende avsnitt i slutten av hele delkapitlet «Grunnlag for lengsel».

3.3.3.1 Kunnskap om naturen

Da han i en lekesituasjon i barndommen snakker med en kamerat, viser Terje at han allerede som barn har mye kunnskap om naturen:

– Kvifor ikkje? sa Svein Åge. – Dei lever jo i ferskvatn. – Dei får ikkje mat. Rumpetrolla et plante- og dyreartar som finst i sånt vatn som dette, sa eg og nikka mot bekken. – Vatn som ikkje er reinsa. Mudder. Så du bør hente vatn frå der du tok froskeegga, for der veit du at det er mat, frosken ville aldri ha lagt egga der, om ikkje vatnet var fullt av mat» (Tiller, 2017, s. 254).

Terje viser han har kunnskap om økologiske systemer og at han forstår hva som skal til for at rumpetrollene skal overleve. Han viser også at han har denne kunnskapen, når han fantaserer han er ulike dyr og insekter, viser han at han har gode kunnskaper om dem: «[...] var det gaupe eg var, var det i gaupa eg budde. Eg sprang gjennom skogen, og eg hoppa over ei kløft

med ein svart bekk langt der nede, for eg var ei gaupe, og gaupa hadde fantastisk spenst, ho kunne hoppe sju, åtte meter langt, og ho kunne stå heilt stille og så hoppe to meter rett opp i lufta [...]» (Tiller, 2017, s. 313). Han har kunnskap om hvor gauper holder til i naturen, og dens særegne egenskaper.

Hvis vi så beveger oss til den delen av romanen som omhandler Terjes voksne liv. Også i voksenalder synes han å ha gode kunnskaper om naturen. Dette kommer blant annet frem når han og kollegaen Malene, er på besøk hos en grunneier for å sjekke om det er elvemuslinger i elven:

– Kvar enkelt musling reinsar for eksempel 50 liter vatn i døgnet, sa eg. Eg snudde meg mot grunneigaren. – Han er som eit slags biologisk filter, rett og slett, og har du elvemusling i elva eller i bekken din, skal du vere veldig glad, for det betyr god kvalitet på vatnet, noko som naturlegvis er bra for hytteeigarane som drikk vatnet, men også for andre som lever her. Som aure og laks, for eksempel (Tiller, 2017, s. 123).

Den voksne Terje virker å ha en stor forståelse for hvordan økologien fungerer. Han synes også å ha gode kunnskaper om konsekvensene av menneskers påvirkning og ødeleggelser av naturen: «– Rett der borte finst det ei utryddingstrua bille som heiter elvesandjeger, sa eg. – Og lupinar er ein av grunnane til at ho er i ferd med å forsvinne, dei spreier seg frykteleg fort og overalt og fører til at leveområda til elvesandjegeren gror igjen» (Tiller, 2017, s. 60). Terje viser en stor forståelse for hvordan menneskelig aktivitet påvirker økologiske systemer, og ødelegger for arters levegrunnlag. Både som barn, og som voksen, virker altså Terje å ha gode kunnskaper om naturen. Og som jeg tidligere har nevnt, har Terje gjennom sin rolle som naturvernforvalter, god innsikt og kunnskap om menneskelige naturødeleggelser.

3.3.3.2 Kjærlighet til naturen

Terjes følelser for naturen ligger også til grunn for hans naturlengsel. Med følelser mener jeg spesielt hans sympati og kjærlighet for naturen: «Først da sommerfuglen letta frå raudkløveren og eg prøvde å følge han med blikket mens han flaksa med rykkvise sikksakkbevegelsar innover i skogen, merka eg at auga mine var fylte opp av tårer» (Tiller, 2017, s. 214). Terje blir åpenbart rørt av naturen. Terje virker å se på naturen som noe levende, noe med intensjon. Han anser ikke naturen som noe dødt eller bare som et råstoff,

men snarere noe misforstått og motarbeidet. Han ser på naturen, med alt det den innebærer, som noe levende og som noe verdifullt.

At Terje har et slikt syn på naturen, kommer særlig frem når han på naturvernkonferansen kritiserer menneskers antroposentriske natursyn:

Vi er sosialiserte inn i ein menneskesentrert kultur der andre artar blir tilkjente verdi etter kor lett vi menneske kan nyttiggjere eller identifisere oss med dei. Dyr har vi hatt eit nært forhold til gjennom tusenvis av år, som hundar og hestar, blir sett på som meir verdifullt enn for eksempel mus, og dyr som har store auge og derfor minner oss om små hjelpeslause menneskebarn, blir sett på som meir verdt enn for eksempel fisk. Det færraste har problem med å knekke nakken på ein aure, men å slå i hel ein søt sel er verre, for da er det liksom noko menneskeleg du tar livet av. Alt er med andre ord underordna oss. Naturen er til for oss, og alt som finst som vi trur vi ikkje har bruk for – slik som trønderflekkklavet, for eksempel – det har vi liksom lov til å utrydde (Tiller, 2017, s. 67-68).

Terje kritiserer mennesker for å vurdere naturens verdi ut fra hvorvidt vi identifiserer oss med den, og for å bemektige seg naturen ut fra nyttetenkning. Kritikken underbygger også den tidligere tolkningen av Terje ser på naturen som noe verdifullt og levende, og at den derfor bør respekteres.

3.3.3.3 *Slippe unna mennesker*

Tidligere i analysen har jeg vist at Terje dagdrømmer om naturen, og at dette synes å være en del av hans lengsel etter å være natur. Jeg har også vist at denne lengselen etter å være natur, virker å innebære en lengsel etter å slippe å være et menneske. Terje synes å ønske å slippe alle de sosiale kravene, som tilhører det å være et menneske i et samfunn, og i en kultur. I naturen, derimot, trenger ikke Terje å forholde seg til slike krav, i naturen er det ingen krav om å kommunisere, og det er nettopp en slik tilværelse han lengter etter:

Det hendte eg tok meg sjølv i å lengte etter å sitte i fengsel. Ikkje i fengsel som dette, men i eit typisk norsk fengsel der dei innsette hadde sitt eige rom med seng, tv, laptop og ei tung metalldør som stengte ut alle lydar. Skjønt, fengselet, eg var eg [sic] ikkje dummare enn at eg skjønnte at det eigentleg dreidde seg om ein lengsel bort frå forventningar, både forventningar eg hadde til meg sjølv, og forventningar andre hadde til meg (Tiller, 2017, s. 175).

Terje har altså bevisst lengsel etter en enklere tilværelse, der han slipper å forholde seg til egne krav og andres krav, og i naturen synes han å oppleve nettopp dette. At naturen kan gi han en slik tilværelse er noe han også selv uttrykker: «[...] i villmarka var det ingen dom dømte, ingen som forventa noko [...]» (Tiller, 2017, s. 249). I naturen kan Terje være en del av et større fellesskap uten at noen forventer noe av han. At han i naturen slipper å kommunisere og forholde seg til sosiale normer, synes også å ligge til grunn for at han føler seg meg trygg og hjemme når han er i naturen.

3.3.3.4 Slippe egne tanker

Terjes lengsel etter å være *i* naturen eller å være en del av naturen, synes å innebære en lengsel etter å slippe egne tanker. I analysen av Terjes asosialitet viste jeg at Terje er rik på indre tanker. Naturen virker å dempe hans tankeprosesser, og dermed skape en form for indre ro i Terje.

For i naturen kan Terje fokusere på sansene sine, og allerede som barn virker han å tilbringe mye tid ute i naturen:

Eg hadde vore i gammalskogen i over ein time, og no var eg på veg til byggefeltet igjen. Av og til stoppa eg opp for å lytte til fuglesongen og insektsurret, til lyden av ein hakkespett som tromma mot ein trestamme, og sildringa av bekken som snodde seg langsmed skogbotnen, den lysegrøne skogbotnen med dei kvite liljekonvallane, mjuk å trø på og med lukter som lausna under føtene mine og strømte opp i lufta (Tiller, 2017, s. 293).

Hans positive opplevelser *i* naturen virker også å ligge til grunn for hans lengsel etter den. Han trives i naturens selskap og tar den mest mulig innover seg, her opplever han den behagelige natur som han i det sosiale rom lengter etter. I naturen kan han fokusere på sanser som syn, hørsel og taktilitet, i stedet for å tenke.

På samme måte som i hans barndom, kan han også som ung voksen fokusere på det kroppslige når han er i naturen: «Eg sleikte fingrane reine, tørka av meg på buksa og lente meg bakover, kvilte ryggen mot furua der eg hadde hengt sokkane til tørk, eg var sliten, men på ein god måte. Slik ein alltid blir når ein bruker kroppen slik naturen har meint at han skal brukast, tenkte eg» (Tiller, 2017, s. 248). Terje sier han bruker kroppen slik den skal brukes, som om det finnes noe naturlig, autentisk og grunnleggende i menneskets forhold til naturen.

Det kan virke som han føler seg nærmere naturen når han bruker kroppen på en slik måte, og han derfor blir tilfreds. Slik som i hans barndom kan han fokusere på det kroppslige, i stedet for å tenke. Han synes altså som ung voksen, å oppleve den samme indre roen i naturen som da han var barn.

Når Terje som barn dagdrømmer at han er en flue, en gaupe, en sommerfugl, synes dette også å være en måte for han å unnsnippe egne tanker. Gjennom hans fantasier av at han er ulike dyr og insekter, kan en vel si at Terje blir sansemessig rikere. Da kan han, i likhet med når han er i naturen, fokusere på sin kroppslige sansing og glemme sine indre tanker, som jo gjerne arter seg som kvernende.

I tillegg til at naturen skaper en indre ro for Terje i form at han slipper egne tanker, føler han også på en frihetsfølelse når han befinner seg i naturen.

3.3.3.5 Frihetsfølelse

I naturen synes Terje å føle seg mer fri, enn når han befinner seg i det sosiale rom. Her er han fri fra egne tanker, og fri fra sosiale krav. I naturen kan han være «herre over sitt eget liv».

For i sitt daglige liv, uttrykker Terje at han føler seg maktesløs:

Eg kom til å tenke på naboparet som leigde ut leiligheta si og flytta til Tanzania i eit år. Eg såg for meg at eg og Turid gjorde noko liknande, at vi braut opp og tok ein pause frå livet vi hadde her. Eg begynte alltid å fantasere om slike ting når eg hadde det slik eg hadde no. Når ein føler seg makteslaus, får ein behov for å ta store val, tenkte eg, ikkje nødvendigvis fordi ein ønsker dei endringane valet fører med seg, men fordi ein vil kjenne på korleis det er å bestemme over seg sjølv. Fordi ein vil kjenne seg fri (Tiller, 2017, s. 191).

Terje har et behov for å føle at han bestemmer over seg selv, og det er nettopp det naturen kan gi han. Hans følelse av maktesløshet i det sosiale rom, står i kontrast til hvordan han kjenner på en mestringsfølelse i naturen. Det er imidlertid viktig å påpeke at Terjes frihetsfølelse i naturen ikke bare kan bli sett på som et utslag av hans følelser og tanker i det sosiale rom. Han synes å ha en genuin frihetsfølelse i naturen som også er uavhengig av hans opplevelser i sine menneskelige relasjoner.

3.3.3.6 Fred og helbredelse

I tillegg til å finne en ro, virker Terje også å kjenne på en form for hellig fred i naturen. Han reflekterer selv over dette som ung voksen:

Å vere her fekk meg til å føle omtrent det same som bestemor brukte å seie at ho følte når ho kom inn i ei kjerke, det var den same roa, den same freden, i villmarka var det ingen som dømte, ingen som forventa noko, ingen som spurde om noko, her var alle like mykje verde, ein kunne komme som ein var og berre vere til, berre eksistere i lag med andre vesen som ein delte tid og klode med, mauren og løpebilla, auren som vaka og ugla som tuta inne i skogen bak oss (Tiller, 2017, s. 249).

Her sammenligner Terje følelsen av å være i naturen med bestemorens følelse av å gå i kirken. Han virker å ha et religiøst forhold til naturen, og ser på den som nærmest hellig. Dette kommer også frem ved dette sitatet: «Av og til skulle eg ønske at naturen kunne seie takk, tenkte eg, berre eit lite takk, det er alt eg treng. Det slo meg at å tenke slik var uttrykk for det same behovet mange religiøse menneske opplevde i stunder av tvil, at det likna på behovet for å få eit teikn frå Gud, behovet for å høre Guds røst» (Tiller, 2017, s. 147). Terje uttrykker et behov for at naturen skal si takk. Dette underbygger tidligere tolking om at Terje ser på naturen som noe levende og med intensjon. Hans religiøse forhold til naturen kan ses i sammenheng med hans Noa-visjon, og dette uidentifiserbare blikket han føler følger med på han.

Terje synes altså å se på naturen som noe guddommelig, og har et behov for kontakt med dette guddommelige, en form for kommunikasjon. Han opplever at naturen nærmest har en helbredende og kurerende effekt på han. Med helbredende og kurerende sikter jeg spesielt til Terjes psyke. Naturen virker kurerende på hans indre vonde tanker. Naturen kan altså gi Terje en indre ro og fred som andre mennesker ikke kan.

I denne delen av analysen har jeg forsøkt å forstå hva som ligger til grunn for Terjes naturlengsel, både hans bevisste savn etter naturen, hans lengsel etter å være natur, og hans lengsel etter å redde naturen. Jeg har blant annet sett nærmere på Terjes store forståelse for naturen, hans sensible forhold til naturen, og hans gode minner fra naturen. Terjes forhold til naturen som noe hellig, hans faglige og personlige engasjement og sterke innlevelse i egen fantasi, synes å ligge til grunn for hans Noa-fantasi. Naturen synes å gi Terje en følelse av

rekreasjon. I naturen kjenner han på den absolutte frihet, og i naturen virkeliggjøres drømmen om den behagelige natur.

4. Drøfting

Den overordnede problemstillingen i denne avhandlingen er «Hvordan fremstiller *Begynnelser* av Carl Frode Tiller dynamikken mellom hovedpersonens naturlengsel og asosialitet?». Jeg vil nå drøfte denne dynamikken med utgangspunkt i analysen.

I analysen av hovedpersonens asosialitet har jeg vist hvordan Terje, spesielt når han er voksen, kjenner på et ubehag i det sosiale rom. Jeg har vist hvordan dårlige opplevelser og relasjoner fra hans oppvekst, senere ødelegger for hans sosiale liv og relasjoner. Jeg har vist at han har et negativt relasjonsmønster som forgifter de fleste av hans relasjoner, og hvordan han i tiltagende grad har en manglende responsivitet og er lite autentisk rundt andre mennesker, han blir altså i tiltagende grad asosial.

I analysedelen som omhandler hovedpersonens naturlengsel har jeg vist hvordan hans naturlengsel er kompleks, og hvordan denne lengselen virker å ha utviklet seg fra hans barndom til han er voksen. Hans lengsel etter å være i naturen, og å etter selv å være natur, synes å ha utviklet seg til en lengsel etter å redde naturen. Jeg har også vist at Terjes naturlengsel har flere «begynnelser», nemlig hans kunnskap om naturen, kjærlighet til naturen, frihetsfølelse i naturen, samt fravær av mennesker i naturen.

For å drøfte dynamikken mellom Terjes asosialitet og naturlengsel, vil jeg legge til grunn hvordan disse personlighetstrekkene fremstilles i *Begynnelser* som roman. Derfor vil jeg i det følgende ta utgangspunkt i hva en roman er.

4.1 *Begynnelser* som roman

Den klassiske romanen interesserer seg for menneskelige livsløp og utforsker større sammenhenger. Romanen anvender den virkelige verden for å skape et oppdiktet liv og verden, og kanskje til og med en livsanskuelse (Selboe, 2015, s. 10). Et felles mål for alle romanforfattere er at de aspirerer etter å gi et autentisk uttrykk for hvordan mennesket tenker, føler og lever (Selboe, 2015, s. 55). I romanen skildres mennesket som mye mer enn bare summen av sin ytre karakter. Den viser menneskets uforutsigbare og bevegelige indre sjeleliv (Selboe, 2015, s. 43). Romanen fremstiller et menneske sine indre dynamikker.

Det er denne utforskningen av hva et menneske er, og er i stand til å tenke, føle, oppleve og uttrykke, i seg selv og sammen med andre, som gjør at romanen ifølge Franco Moretti har en antropologisk kraft. Moretti skriver: «First, the novel is for us a great anthropological force, which has turned reading into a pleasure and redefined the sense of reality, the meaning of individual existence, the perception of time and of language» (Moretti, 2006, ix). Det handler om romanens evne og makt til å gjengi og skape en verden, eller snarere mange verdener (Selboe, 2015, 10). Romanen har en unik mulighet til å skildre menneskets indre liv, og samtidig undersøke dynamikken mellom det indre livet og en sosial verden. Hvordan arter så *Begynnelser* seg som roman?

*Begynnelser*s bruk av jeg-forteller gjør at man som leser har tilgang til romankarakterens indre. Leseren får dermed muligheten til å sette seg inn i både hans positive og negative anker, følelser, opplevelser og relasjoner, og kunne forstå at det er en dynamikk mellom asosialitet og naturlengsel i han.

Som vist, er Terje harmonisk og glad når han befinner seg i naturen. I det sosiale rom føler han derimot det motsatte. I naturen vil han være, være lenger, og lengter etter mer natur, mens i det sosiale rom unndrar han seg og ønsker seg bort. Dynamikken mellom hans naturlengsel og asosialitet er dessuten selvforsterkende. Med dette mener jeg at Terjes negative følelser, tanker og erfaringer sammen med andre mennesker, fører til at han vender seg i retning av naturen. Naturen blir et frirom fra ubehaget han kjenner i det sosiale rom. Når Terje fantaserer om naturen, når han opplever et ubehag rundt andre mennesker, så kan dette virke som en form for dissosiasjon. Dissosiasjonen synes å være en måte for han å takle det ubehaget på når det sosiale rom virker å være for overveldende. Da flykter Terje fra noe utrygt til noe trygt, og til et sted hvor han føler seg mer hjemme.

I analysen viste jeg hvordan Terjes naturengasjement kan føre han nærmere andre mennesker. Samtidig viste jeg også at han ofte føler han må moderere engasjementet sitt, og i tilfellet med kollegaene førte dette til at han isolerte seg i en enda større grad. Terjes naturlengsel fungerer altså i noen relasjoner og i noen situasjoner, som en formildende faktor for hans asosiale oppførsel. Samtidig virker hans naturlengsel å være forsterkende for hans asosialitet i andre relasjoner. Dette viser nettopp hvordan denne dynamikken mellom hans asosialitet og naturlengsel, virker inn på Terje.

Terjes sterke evne til å fantasere om naturen, og hans asosiale oppførsel rundt andre mennesker, har flere likhetstrekk med personer som har schizoid personlighetsforstyrrelse. Kort forklart kjennetegnes schizoid personlighetsforstyrrelse ved manglende interesse og evne til å skape nære relasjoner til andre (Malt, 2019). Ifølge *World Health Organization* er det flere kriterier som må oppfylles for å kunne stille diagnosen schizoid personlighetsforstyrrelse. *World Health Organization* peker deriblant på kjennetegn som at personen foretrekker ensomme aktiviteter, har overdreven bruk av fantasi, er emosjonelt kjølig, og få aktiviteter gir glede (World Health Organization, 1993, s. 125). Allerede i barndommen synes Terje å tilbringe mye tid alene, spesielt i naturen. Hans fantasi som barn er så omfattende at han imaginært overtar de ulike ferdighetene til det dyret eller insektet han fantaserer om. Som voksen synes han også å ha en sterk evne til å leve seg inn i egen fantasi. Det synes også at de eneste aktivitetene som gir han glede, er de som på en eller annen måte omhandler naturen. Poenget med å vise til disse likhetstrekkene er ikke for å stille en diagnose på Terje, men vise at det er påfallende likheter mellom flere av Terjes personlighetstrekk og en schizoid personlighetsforstyrrelse.

Som vist i analysen, identifiserer Terje seg med Noa. Det er nærliggende å tolke hans Noa-fantasier som et forsøk på å forsone hans naturlengsel med erkjennelsen av at naturen ødelegges. Han forener sin naturlengsel med en edel og viktig oppgave i den sosiale verden, og han skal både redde menneskene og naturen. I romanen fremstilles Terjes indre liv som høyst privat for han, og synes derfor å stå ukorrigert av andre. Likevel synes han etter hvert å innse at naturen, som han har knyttet sin identitet, fred og frihetsfølelse til, holder på å bli ødelagt og forsvinne. Terje kan altså tolkes som en metafysisk romantiker som blir konfrontert med antropocen. Med dette mener jeg at Terje har skapt seg et virkelighetsbilde hvor han, som denne Noa-skikkelsen, skal redde naturen fra menneskenes ødeleggelser av den og fra at den forsvinner. Etter hvert innser han likevel at denne visjonen, denne oppgaven, er urealistisk i forhold til de klimarealitetene verden nå står overfor. Gjennom sitt arbeid som naturforvalter får han spesielt en innsikt i klimaendringenes negative påvirkning av naturen, og blir derfor frarøvet sin illusjon om at han kan redde den. På et slikt grunnlag kan denne romanen også tolkes som en desillusjonsroman. Romankarakteren blir fratatt sin illusjon, og kanskje dette også er noe av grunnen til at han velger å ta selvmord. Terje innser at det ikke er mulig å snu naturens ødeleggelser, og velger å ta sitt eget liv.

Det er viktig å påpeke det faktum at Terje frarøves sin illusjon, ikke alene kan tolkes som grunnen til hans selvmord. *Begynnelser* fremstiller et menneske og et selvmord som er mye mer komplekst enn som så, og denne kompleksiteten trer først frem når man leser romanen som en helhet.

Franco Moretti påpeker at en romans antropologiske kraft må kombineres med en undersøkelse av dens form og teknikk, *romanens hvordan* (Moretti, 2006, s. ix: Selboe, 2015, s. 10). Det er romanen som styrer hvordan vi som lesere ser på hendelsene og hvordan leseren forstår dem. Det er romanens begynnelse som setter tonen og åpner for det som skal komme. Ofte sier den også noe om romanen som helhet. Romanens begynnelse ønsker å gripe fatt i leseren, slik at hun skal ville fortsette å lese (Selboe, 2015, s. 42).

Jeg mener at romanens største gåte er selvmordet. Gjennom sin retrospektive diskurs og ved å starte med et selvmord, altså det Moretti kaller for romanens *hvordan*, skaper den en nysgjerrighet hos leseren. Og som vist i analysen fører dette til en leser som søker *hva* som vil skje, snarere enn hvorfor det skjedde. Dette synes også romanens tittel *Begynnelser* å hentyde. Den inviterer leseren til å finne *begynnelsene* på hovedkarakterens selvmord.

Likevel er romanen ambivalent da den inviterer leseren til å søke etter noe den aldri helt gir svaret på. Den viser for eksempel aldri eksplisitt at Terje innser han ikke kan redde naturen, eller hvorfor han velger å skille seg fra Turid. Det den derimot gjør, er å gi rom for at leseren selv kan trekke slike slutninger. Den setter leseren på sporet av hva som kan ligge til grunn for selvmordet, men forutsetter en lesning der man selv reflekterer over romanens sammenhenger. Med sine åpne tomrom inviterer *Begynnelser* leseren til å reflektere over Terjes indre liv og den sosiale og naturlige verden han lever innenfor.

Romanen fremstiller Terje som et komplekst menneske, som ingen fullt ut kjenner. Gjennom sin retrospektive diskurs, og ved å gi oss kjennskap til Terjes indre, skaper romanen etter hvert en større forståelse for han. Den lar oss utforske ulike sider ved Terje, og fremstiller hvordan han endrer seg, og er preget av en dynamikk mellom hans asosialitet og følsomhet for naturen. Romanen lar leseren tidlig få kjennskap til flere av hans usympatiske personlighetstrekk. Han fremstilles som både frekk og følelseskald. Etter hvert viser romanen hvordan hans nedlatenhet og nedvurdering av andre, skjuler et såret barn og en uerkjent fortvilelse. Den fremstiller hans sensible og nære forhold til naturen, og hans omsorg for

datteren Marit. Ved at romanen skildrer et helt livsløp, fremstiller den hva et menneske er i stand til å føle og oppleve.

Romanen skaper altså, etter hvert, en større empati med Terjes naturfølelse, og en større forståelse for hans motstand mot andre mennesker. Den fremstiller likevel aldri Terje som en utelukkende god helt, men viser snarer til hvor sammensatt et menneske kan være. Den viser hvordan andre påfører Terje smerte, men også hvordan han selv påfører andre smerte.

Romanen skaper både sympati og antipati for sin romankarakter. Dette kan ses i sammenheng med det Tone Selboe skriver om romanens komplekse karakterfremstilling: «Romanens verden er som jeg allerede har vært inne på utilstrekkelighetens verden; dens personer er ofte både tåpelige, dumme og fulle av feil. Romanen kompliserer heller enn å forenkle fordi den peker på så mange uforenelige muligheter. Dermed åpner den for feiltakelser og fatale valg. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, har romanen en egen evne til å få leseren interessert i enkeltmenneskets skjebne» (Selboe, 2015, s. 47).

Begynnelser fremstiller nettopp slike komplekse sammenhenger og vidtrekkende dynamikker. Den skildrer forhold mellom mennesker, men også menneskets forhold til naturen. Disse forholdene er uadskillelige og bør leses i forhold til hverandre. Den skildrer Terjes indre liv, samtidig som den plasserer han i en vanskelig sosial kontekst. Romanens fortellermåte viser at et liv ikke kan bestemmes av ett enkelt årsaksforhold, det er ikke en begynnelse som har livet som virkning, men snarere begynnelser i flertall.

Det er altså slik denne romanen fungerer, og det har også mye med *Begynnelser* som økokritisk roman å betrakte.

Tone Selboe legger i tillegg til romanens antropologiske kraft og dens teknikk, til et tredje perspektiv, *romanens moralske eller etiske potensial* (Selboe, 2015, s. 11). Selboe skriver at «På sitt beste kan romanen formidle hva en person tenker, gi oss innblikk i hennes indre liv, skape forbindelser mellom mennesker og stille dem i situasjoner som representerer valg med implikasjoner for de involverte i romanen, men også med konsekvenser for leserne *utenfor* romanen» (Selboe, 2015, s. 11). Den setter leseren inn i ukjente situasjoner, ulike relasjoner og et komplekst indre sjelsliv, som kan skape refleksjon over egne valg, relasjoner og tanker.

Begynnelser er dette etiske potensialet knyttet til dens tematisering av ødeleggelsen av naturen. For å drøfte romanens etiske potensial, blir det altså nødvendig å drøfte dens økokritiske potensial. Professor i amerikansk litteratur, Lawrence Buell, presenterte i sin bok *The Enviromental imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture* (1995), fire kriterier som må oppfylles for at en tekst skal anses å være en «Enviromental text»:

1. *The nonhuman environment is present not merely as a framing device but as a presence that begins to suggest that human history is implicated in natural history.*
2. *The human interest is not understood to be the only legitimate interest.*
3. *Human accountability to the environment is a part of the text's ethical orientation.*
4. *Some sense of the environment as a process rather than a constant or a given is at least implicit in the text.*

(Buell, 1995, s. 7-8).

Ut ifra Buell sine fire krav, mener jeg at *Begynnelser* er en økokritisk tekst. Et sentralt motiv i romanen er hovedpersonens personlige og faglige forhold til naturen. Gjennom hovedpersonen uttrykker romanen et perspektiv på naturen som noe verdifullt, og at han lever i et fellesskap med naturen. Han kritiserer også menneskers antroposentriske holdning, og vår rolle og vårt ansvar når det kommer til det fysiske miljø. Romanen viser også hvordan naturen ikke er en konstant og stabil størrelse, men noe som er i endring, i en i negativ forstand, grunnet menneskelige aktiviteter.

Likevel er ikke dette en roman som tydelig oppfordrer leseren til å handle, og den skaper heller ikke et håp for fremtiden. På en slik måte skiller denne romanen seg ut fra mer engasjert økokritisk litteratur som for eksempel Maja Lundes populære romaner *Bienes historie* og *Blå*, som ønsker å engasjere leseren til å handle annerledes (Norheim, 2017, s. 32). *Begynnelser* sin moralske dimensjon synes å være mer «skjult», nærmest som den motsetter seg det å være moraliserende.

I stedet for at romanen konstruerer et plott med en tydelig økokritisk moral om handling og holdning, skildrer *Begynnelser* et enkeltmenneske sin opplevelse av klimaendringene. Den viser hvor sentral rolle naturen kan spille inn i et menneskes liv, og hvor dyptgripende sorgen over tapt og forringet natur, kan være. Den viser hvordan klimakrisen kan manifestere seg i en sorg, og som en fundamental del av et menneskes psyke, og hvordan forholdet til naturen er et

integreert og langvarig aspekt av menneskets indre. Sorgen kommer til uttrykk gjennom ulike følelser og tanker. Sorgen Terje kjenner på i voksenalderen ligner det Bjørlykhaug og Vetlesen beskriver som en form for kjærlighetssorg overfor naturen. Romanen viser altså hvordan et menneske kan sørge over at naturen forsvinner, på samme måte som at vi mennesker sørger når vi mister noen vi er glad i.

Jeg har også vist hvordan hovedpersonen synes å lengte etter naturen fra hans barndom. Dette kan knyttes opp til Solastalgia, et begrep jeg introduserte i teorikapitlet. Terje kan være solastalgisk da han savner naturen som han erindrer fra sin egen barndom, og som han har førstehåndserfaring med at endrer seg. Naturen som han ser på som sitt hjem og som han har en nær relasjon til, har endret seg så mye at han lengter etter «hjemmet» naturen tidligere representerte for han. Romanen viser også hvordan naturen som i barndommen er hovedpersonens kilde til en stabilitet, trøst og rekreasjon, kanskje spesielt når det sosiale rom oppleves som vanskelig, nå er kilden til at han sørger.

Den viser hvordan økologisk sorg kan bli en fundamental del av et menneske og påvirke et menneske på et eksistensielt plan. Det er gjerne nettopp dette som gjør denne romanen så ubehagelig. I økolitteraturen forventer man kanskje et håp om en positiv fremtid, både for oss og for naturen. Slik arter likevel ikke *Begynnelser* seg. Den er mørk og uten håp, og er dynamisk uhyggelig sammenvevd. Ofte drøftes klimakrisen på et mer generelt og abstrakt nivå, mens denne romanen viser hvor destruktiv klimakrisen kan være på et individnivå, og viser det mer konkret.

Den viser hvor dyptgripende naturfølelsen kan være i et menneske allerede fra barndommen av, og denne står i forhold til et menneskes sosiale liv, og spiller en sentral rolle både i det indre og ytre liv. Det er gjennom denne kompleksiteten denne romanen fremstiller sitt økokritiske perspektiv.

4.2 Avsluttende refleksjoner

Det å skrive denne masteroppgaven har påvirket min selvforståelse og mitt forhold til naturen. Dette fikk jeg særlig erfare da jeg i sommer reiste til hytten min i Kviteseid, en liten bygd i Telemark. Jeg setter veldig pris på dyrelivet i Kviteseid, og er spesielt interessert i stedets fugleliv. Da jeg så opp mot himmelen, der fiskeørnen seilet, begynte jeg å tenke over mitt personlige forhold til dyrene i Kviteseid, både i barndommen, og nå som voksen. Jeg kjente

en tristhet, og en bekymring for fiskeørnens fremtid, og for fremtiden til hele dyrelivet i Kviteseid. Jeg ble trist på vegne av mine tantebarn. Vil de oppleve en fattigere natur enn meg? Hvordan vil det så påvirke dem? Hva med mitt eget forhold til naturen, vil det nå endre seg? Dette er jo en sorg og bekymring som springer ut ifra et antroposentrisk perspektiv. Men samtidig kjente jeg også en tristhet på vegne av naturen i seg selv, og hvordan den nå ødelegges på grunn av menneskelig aktivitet.

Selv om jeg lenge har hatt en interesse og et engasjement når det kommer til hvordan vi mennesker ødelegger naturen, har jeg gjennom denne masteravhandlingen utviklet en enda større forståelse for hvordan klimaendringene kan påvirke meg som enkeltmenneske. Den har fått meg til å reflektere over mitt eget forhold til naturen, og hvordan klimaendringene både vil påvirke naturen og oss mennesker.

I denne masteroppgaven har jeg nettopp analysert og drøftet hvordan klimaendringene kan virke inn på et menneske. Terje fremstilles aldri som en utelukkende god helt, men romanen skaper likevel sympati for han. Men hvilken sympati er det egentlig snakk om her? Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen har lignende perspektiver på romanen når han hevder at «Vi mennesker er bare i stand til å leve ett liv, men ved å lese bøker kan vi leve oss inn i noen av de livene vi kunne hatt. Jeg tror helt bestemt at man blir et bedre og mer empatisk menneske av å lese gode romaner, for da skjønner du hvordan ting kunne vært annerledes» (Morgenbladet, Eriksen, s. 48). Å lese en roman kan altså føre til at man blir mer forståelsesfulle og empatiske mennesker. Men hvilken form for empati er det en roman kan skape? Empatien vi kjenner når vi leser romaner, kan gjerne ligne på terapeutens empati, slik den beskrives her: «[...] for når man virkelig føler *med* en pasient, kjenner man også deres fiendtlighet, frykt, smerte og andre vanskelige sinnsstemninger» (McWilliams, 2018, s. 34). Det er nettopp en slik empati romanen *Begynnelser* virker å skape.

Gjennom å fremstille Terjes gode og dårlige sider, hans positive opplevelser med naturen og hans ubehag i det sosiale rom og hvordan han preges av indre dynamikker, skaper romanen en form for forståelsesempati for hovedpersonen Terje. I tillegg til å kjenne empati for Terjes såre barndom, og nære forhold til naturen, kjenner man også på det komplekse ubehaget han kjenner i nærvær av andre mennesker. *Begynnelser* utforsker mennesket slik det er, og viser hvor komplekst og dynamisk et menneske kan være, også noen ganger altså på en destruktiv måte.

Litteraturliste

Primærlitteratur

Tiller, C. F. (2017). *Begynnelser* (2. utg). Oslo: Aschehoug.

Sekundærlitteratur

Albrecht, G. (2005). 'Solastalgia': A New Concept in Health and Identity. *PAN: Philosophy Activism Nature*, (3), 41–55. Hentet fra 16. juni 2020 fra https://www.academia.edu/21377260/Solastalgia_A_New_Concept_in_Health_and_Identity?fbclid=IwAR1W6K5uagtdSsiH26-vSkJSI22aA1Fr7YajlnNz7Y8YMKfFZRnUobyRATQ

Ariansen, Per. (2018). Jakten på naturens egenverdi. *Salongen nettidsskrift for filosofi og historie*. Hentet fra http://www.salongen.no/jakten-pa-naturens-egenverdi/?fbclid=IwAR0XxFFtIVh_Lk7XJWB0KZZHmbuNnw9hwXNEdn78RY8KtYbuiOXW0zF8yWI

Aschehoug. (u.å). Carl Frode Tiller. Hentet 09.juli 2020 fra https://aschehoug.no/Carl-Frode_Tiller

Asplund, J. (1992). *Det sociala livets elementära former* (3.utg.). Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Bergskaug, E. (2020, 15. februar). Økologisk sorg er en slags hjemlengsel hjemme. *Abcnyheter*. Hentet 03. juli 2020 fra <https://www.abcnyheter.no/helse-og-livsstil/livet/2020/02/15/195648784/okologisk-sorg-er-en-slags-hjemlengsel-hjemme>

Bjørlykhaug, K. I. & Vetlesen, A. J. (2020) Hva er økologisk sorg? I K. I. Bjørlykhaug & A. J. Vetlesen. (Red.), *Det går til helvete. Eller?: Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid* (s. 71-90). Lysaker: Dinamo forlag.

Brandtzæg, I., Torsteinson, S., Øiestad, G. (2018, 16 april). Hva er tilknytning? Hentet 10.mars 2020 fra <https://www.psykologforeningen.no/publikum/informasjonsvideoer/videoer-om-livsutfordringer/hva-er-tilknytning2>

Buell, L. (1995). *The Enviromental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture* (2.utg.). London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Malden: Blackwell Publishing.

Butler, J. (2009). *Frames of War: When is Life Grievable?* (1. Utg). London: Verso

Cunsolo, A. & Ellis, N.R. (2018). Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss. *Nature climate change*, 8, 275-281. Hentet 20.mai 2020 fra <https://www.nature.com/articles/s41558-018-0092-2>

- Daydream. I *Merriam-Webster's online dictionary*. Hentet 01. mars 2020 fra <https://www.merriam-webster.com/dictionary/daydream#other-words>
- Dynamikk-mekanikk. (2019). I *Store Norske Leksikon*. Hentet 04. august 2020 fra https://snl.no/dynamikk_-_mekanikk
- Eriksen, T.H. (2020, 5.juni). Hylland Eriksen i Hundre, men langsomt: Et tresifret antall spalter er det visst blitt. Det er vel verdt en prat. *Morgenbladet*, s. 48.
- Forfatteres klimaaksjon. (u.å.). Klimaaksjon/ Norwegian Writes' climate campaign/NWCC. Hentet 16.juli 2020 fra <https://forfatteresklimaaksjon.no>
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2nd ed). Abingdon, Oxon; New York: Routledge
- Groth, B. (2019). Noa. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 14.mars 2020 fra <https://snl.no/Noa>
- Havnevik, I. (Red.). (2005). *Den store diktboken. Norsk lyrikk gjennom tidene*. Oslo: Pax forlag.
- Hestmark, G. (2018). *Hva er økologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holbæk, I. (2018, 28 september). Hva er dissosiasjon og dissosiative lidelser? Hentet 29.februar 2020 fra <https://www.psykologforeningen.no/publikum/informasjonsvideoer/videoer-om-psykiske-lidelser/hva-er-dissosiasjon-og-dissosiative-lidelser>
- Hverven, S. (2018). *Naturfilosofi*. Oslo: Dreyers forlag.
- Huseby, T. (2015). *Alene naken: Hvorfor er vi redd for å være oss selv?* Trondheim: Cappelen Damm AS.
- Iser, W. (1981). Tekstens apellstruktur. I M. Olsen & G. Kelstrup. (Red.), *Værk og læser: en antologiom receptionsforskning* (s. 102-133). Borgen.
- Iversen, I. (2020). Tarjei Vesaas' debutantpris. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 15.juli 2020 fra https://snl.no/Tarjei_Vesaas'_debutantpris
- Jakobsen, T. G. (2005). *Økofilosofi: Økologi, evolusjonsteori og transformativ læring*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag.
- Jordheim, H. (2008). Fortolkning. I H. Jordheim, A. B Rønning, E. Sandmo & M. Skoie (Red.), *Humaniora: En innføring* (s. 190-250). Oslo: Universitetsforlag.
- Julsen, L. & Østli, K. (2019, 03.januar). Shifting Baseline Syndrome – om hvordan hjernen tilpasser seg en unormal virkelighet: Snøfri vinter- og fem andre unormale fenomener vi gradvis blir vant til- og dermed ser på som normalen. *Harvestmagazine*. Hentet 14.juli 2020 fra https://www.harvestmagazine.no/artikkel/blir-det-hvit-jul-igjen?fbclid=IwAR3TaBhuopA9DsUoUTieR-aK_pX7jANLY6GSndFq9CtHNqZSIp6dYAnKXaU

Kallestad, Å. H & Røskeland, M. (2020). Skjønnlitterær analyse som metode. I L. I. Aa & R. Neteland (Red.), *Master i norsk: metodeboka 1* (s. 44-58). Oslo: Universitetsforlag.

Kerridge, R. (2012). Ecocriticism and the Mission of 'English'. I G. Gerrard (Red.), *Teaching ecocriticism and green cultural studies*. New York: Palgrave Macmillian.

Killén, K. (2012). *Sveket I: Barn i risiko- og omsorgssviktsituasjoner* (4.utg). Oslo: Kommuneforlaget AS.

Litteraturhuset. (2020, 17. juni). *Det går til helvete – eller? Arne Johan Vetlesen og Knut Ivar Bjørlykhaug* [Videoklipp]. Hentet 01.juli 2020 fra https://www.youtube.com/watch?v=XbQoR-jx5Ow&feature=emb_title

Lothe, J., Refsum, C., & Solberg, U. (1997). *Litteraturvitenskapelig lekiskon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Lysaker, O. (2016, september 29). Utvidelse av klimadebattens kampsoner. Hentet 29. februar 2020 <https://www.cicero.oslo.no/no/posts/klima/utvidelse-av-klimadebattens-kampsoner>

Løvland, B. (u.å). Tilknytning. Hentet 16. februar 2020 fra <https://tryggere.no/2018/01/16/tilknytning/>

Malt, U. (2019). Schizoid personlighetsforstyrrelse. I *Store medisinske leksikon*. Hentet 16.mars 2020 fra https://sml.snl.no/schizoid_personlighetsforstyrrelse

McWilliams, N. (2018). *Psykoanalytisk diagnostikk. Personlighetsstrukturer i terapiprosessen*. Oslo: Gyldendal.

Moretti, F. (2006). *The Novel: History, Geography and Culture* (1.vol). USA: Princeton University Press.

Mortensen, P. (2013). Natur. I L. H. Kjældgaard, L. Møller, D. Ringgaard, L. M. Røsing, P. Simonsen & M. R. Thomsen (Red.), *Litteratur: Introduktion til teori og analyse* (s. 279-289). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Norheim, M. (2017). *Oppdateringar frå lykkelandet: røff guide til samtidslitteraturen*. Oslo: Samlaget.

Norsk helseinformatikk (2019, 20. mai). Sorgreaksjon. Hentet 20.juli 2020 fra <https://nhi.no/psykisk-helse/psykiske-lidelser/sorgreaksjon/>

NRK Radio P2. (2020, 30. mai). *Verdibørsen – Økologisk sorg* [Radioprogram]. Hentet fra https://radio.nrk.no/serie/verdiboersen/sesong/202005/MKRD05009220?fbclid=IwAR3EWJn-gif7mKqts_sb6_KnKDN7KOz790Te5uicO1lcdSHsrLmVDoXeYDc

Næverdahl, C. (2012). Jordbruk i Australia. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16.juli fra https://snl.no/Jordbruk_i_Australia

Rem, T. (1998). Økokritikk: Det grønnes I litteraturens verden. I *Samtiden* (s. 127-134). Oslo: Aschehoug.

- Schiller, F. (2009). Naiv og sentimental diktning. I E. Eide & et.al (Red.), & Kar. Ekroll (Overs.), *Klassisk litteraturteori* (s. 160–169). Oslo: Universitetsforlaget.
- Selboe, T. (2015). *Hva er en roman*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Simensen, A. S. (2020). Rachel Carson. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 10. juli 2020 fra https://snl.no/Rachel_Carson
- Sorg. (2017). I *Det norske Akademis ordbok*. Hentet 11.juli 2020 fra <https://naob.no/ordbok/sorg>
- Stiftelsen Tryggere. (u.å.). Stiftelsen Tryggere forebygger vold, trakassering og seksuelle overgrep. Hentet 06. mai 2020 fra <https://tryggere.no/om-oss/>
- Stueland, E. (2016). *700-årsflommen: 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk* (1.utg). Oslo: forlaget Oktober AS.
- Stueland, E. (2019). Økolitteratur er fremdeles en litteraturkritisk blindsoner. Carl Frode Tillers *Begynnelser* forgriper kritikken av «for mye» engasjement. *Vinduet*, 73 (3), 26-33).
- Uthaug, G. (2017). *Romantikkens univers: Kunsten. Naturen. Mennesket*. Oslo: Dreyers forlag.
- Vetlesen, A. J. (2020). Hvor ble det av kattugla? I K. I. Bjørlykhaug & A. J. Vetlesen. (Red.), *Det går til helvete. Eller?: Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid* (s. 27-36). Lysaker: Dinamo forlag.
- Westling, L. (2012). Litteratur and ecology. I G. Garrard (Red.), *Teaching ecocritism and green cultural studies* (s. 75–89). New York: Palgrave Macmillan.
- World Health Organization. (1993). *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders: Diagnostic Criteria for Research*. Hentet 01. juni 2020 fra https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=cnU0DgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=The%20ICD-10%20Classification%20of%20Mental%20and%20Behavioural%20Disorders&ots=H91ZGYHnZG&sig=gpFo2W83vFx6tNa7LKLnzAFGg_8&redir_esc=y&fbclid=IwAR1VK9YagEtCN1thfEqn5ccaPYnvgYjrRY4ip8o1uCQVTEObRJjOkc9WgD0#v=onepage&q&f=false
- Wærp, H. H. (2018). «Hele livet en vandrer i naturen»: *Økokritiske lesninger i Knut Hamsunds forfatterskap*. Stamsund: Orkana forlag.